

สืบสองพันนา : ระบบรัฐแบบจารีต

รัฐแบบจารีต (Traditional State) หมายถึงรูปแบบของรัฐที่ปรากฏโดยทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก่อนการขยายตัวของแนวความคิดของรัฐประชาชาติ (National State) ลักษณะเด่นที่สำคัญของรัฐในระยะนี้คือ เป็นรัฐที่มีการจัดรูปแบบรัฐโดยได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดทางศาสนา แล้วแต่ดินแดนส่วนใดได้รับอิทธิพลของศาสนาใดศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการจัดรูปแบบรัฐจารีตก็คือ ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธมหายาน ศาสนาพุทธสังฆาวงศ์ ศาสนาอิสลาม และแนวความคิดแบบขงจื้อ รัฐในยุคจารีตเป็นรัฐที่มีอำนาจรัฐและอาณาเขตที่ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ อย่างเช่น บุคคลิกภาพของผู้ปกครองรัฐนั้น ๆ การควบคุมกำลังคนของผู้ปกครอง

การจัดรูปแบบรัฐแบบนี้ปรากฏทางตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย และขยายไปยังจีน ซึ่งปรากฏหลักฐานว่าทฤษฎีการจัดรูปแบบรัฐในลักษณะนี้จะปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในวรรณคดีโบราณของจีน¹ แนวความคิดดังกล่าวนี้ขยายจากอินเดียและจีนเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และถูกปรับให้เข้ากับศาสนาและแนวความคิดต่าง ๆ ที่หลากหลายภายในดินแดนนี้ ซึ่งนำไปสู่ความแตกต่างในการจัดรูปแบบรัฐของแต่ละรัฐ ลักษณะการจัดรูปแบบของรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนจากซากปรักหักพังของนครโบราณที่พบในปัจจุบัน เช่น นครขงในเขมรหรือปรากฏอิทธิพลอยู่ในพระนามาภิไธยของกษัตริย์หรือตำแหน่งขุนนาง เช่น ตำแหน่งจตุสดมภ์ของรัฐอยุธยาที่แบ่งเป็น 4 ตามจำนวนของท้าวโลกบาล เป็นต้น

โรเบิร์ต ไฮเกเคิล กล่าวว่า ความจำเป็นในการจัดรูปแบบของรัฐในยุคจารีตเกิดจากความเชื่อในเรื่องของความสอดคล้องต้องกันระหว่างมหาจักรวาลและอนุจักรวาลหรือจักรวาลกับโลกมนุษย์ตามความเชื่อนั้นมนุษย์ชาติย่อมตกอยู่ใต้อิทธิพลของพลังซึ่งพวยพุ่งมาจากทิศและดวงคาวนน้อยใหญ่ที่อยู่เหนือขึ้นไปตลอดเวลา พลังนี้อาจทำให้เกิดความสุ

¹โรเบิร์ต ไฮเกเคิล, "แนวคิดเกี่ยวกับรัฐและสถาบันกษัตริย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้" แปลโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์, วารสารสังคมศาสตร์ 6 (เมษายน-กันยายน 2525) หน้า 2.

ความรุ่งเรืองหรือก่อให้เกิดอันตรายก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าบุคคลหรือกลุ่มทางสังคมโดยเฉพาะ
รัฐจะสามารถจัดชีวิตและกิจกรรมของตนให้กลมกลืนกับจักรวาลได้หรือไม่ บุคคลย่อมสามารถ
บรรลุลูกความกลมกลืนเช่นนั้นได้โดยกระทำตามข้อบังคับจากโหราศาสตร์ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับความ
เป็นมงคล และกฎเกณฑ์เล็ก ๆ น้อย ๆ ส่วนความกลมกลืนระหว่างจักรวรรดิและจักรวาล
ก็ย่อมบรรลุได้โดยจัดการให้จักรวรรดิเป็นภาพจำลองของจักรวาลเหมือนกับเป็นจักรวาล
ขนาดเล็กลงมานั่นเอง¹

จากความจำเป็นดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดการสร้างระบบรัฐที่สอดคล้องกับระบบจักรวาล
ของแนวความคิดของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ระบบจักรวาลของศาสนาพุทธและ
พราหมณ์นั้นแม้จะมีข้อแตกต่างกันในรายละเอียด แต่ก็ตรงกันในลักษณะพื้นฐาน คือ ลักษณะ
ของจักรวาลที่เป็นวงกลมและการจัดให้ส่วนต่าง ๆ ของจักรวาลตั้งอยู่รายรอบเขาพระ-
สุเมรุซึ่งมีสถานะเป็นศูนย์กลางของจักรวาล

หลักการของแนวความคิดในการจัดรูปแบบรัฐในระยะนี้ขึ้นอยู่กับความพยายาม
ในการจัดระเบียบและระบบภายในรัฐให้สอดคล้องกับระบบจักรวาลที่อยู่ล้อมรอบตัวมนุษย์
โดยการจำลองรูปแบบของจักรวาลมาสร้างรัฐบนโลกมนุษย์ ซึ่งเรียกว่า โลกภูมิ¹

การจัดระบบโลกภูมิของพุทธศาสนามีแนวความคิดดังต่อไปนี้คือ มีเขาพระสุเมรุ
เป็นศูนย์กลางของจักรวาลถูกล้อมรอบด้วยกำแพงหินขนาดมหึมา ซึ่งหมายถึงหิวเขาจักรวาล
ตามลาดเขาพระสุเมรุเป็นที่ตั้งของสวรรค์ชั้นต่ำสุด ซึ่งเป็นสวรรค์ของท้าวจุโลกบาล
ส่วนยอดเขาเป็นสวรรค์ชั้นสูงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง มีเทพเจ้าสามสิบสององค์และพระอินทร์อีก
หนึ่งรวมเป็นสามสิบสามองค์ ซึ่งเป็นเทพนครอันมีพระอินทร์เสวยราชย์เหมือนพระราชา
เหนือเขาพระสุเมรุ²

ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 ได้มีการก่อรูปรัฐขึ้นในเขตภาคพื้นทวีปของเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ เช่น สุโขทัย ลานนาไทย และอยุธยา และในศตวรรษเดียวกันนั่นเอง

¹ดูรายละเอียดเรื่องระบบจักรวาลของพุทธและพราหมณ์ในเรื่องเดียวกัน หน้า 3.

²เรื่องเดียวกัน.

เอเซียตะวันออกเฉียงใต้ได้มีการขยายตัวเข้ามาของแนวความคิดศาสนาพุทธสังฆาวงศ์¹ ซึ่งเป็นศาสนาที่มีอิทธิพลอย่างมากในรัฐเขตกภาคพื้นทวีป โดยเฉพาะในสุโขทัย ลานนาไทย และอยุธยา เมื่ออาณาจักรลานนาถูกรื้อฟื้นก็ปรากฏว่ามีเมืองเชียงรุ่ง เกิดขึ้นก่อนหน้านั้นแล้ว และมีความสัมพันธ์กับพระยามังรายในทางเครือญาติ "... เจ้ามังราย หอทิทชื่อพ่อว่า เมง ชื่อ ปู่ว่า รุ่ง หออุกกว่าลูกท้าวลาวเมง หลานท้าวรุ่งว่า มังราย ลูกนางเทพคำชยาบ เชียงรุ่ง..."² เมื่อประมาณปี พ.ศ. 1998 ปรากฏหลักฐานว่าได้มีการขยายตัวของศาสนาพุทธสังฆาวงศ์จากสำนักวัดป่าแดง เมืองเชียงตุง เขตแดนเข้าไปในสิบสองปันนา³

การขยายตัวของศาสนาพุทธสังฆาวงศ์ ในเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ ในศตวรรษดังกล่าวนี้ มีผลต่อรัฐต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐที่เกิดขึ้นใหม่ แนวความคิดต่าง ๆ ของศาสนาพุทธสังฆาวงศ์ มีบทบาทต่อระบบการจิกกูบแบบภายในรัฐ โดยเฉพาะจำนวนตัวเลข 4 และ 32 กูจะมีบทบาทในการจิกกูบแห่งการบริหารและการปกครองภายใน แนวความคิดเกี่ยวกับการสะสมบารมี ทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติของพระมหากษัตริย์พุทธธรรม และธรรมราชากลายเป็นอักษณณ์ที่สำคัญของรัฐที่มีถือศาสนาพุทธสังฆาวงศ์

แนวความคิดอีกประการที่สำคัญ คือ การทำสงครามขยายพระราชอาณาเขตในดินแดนต่าง ๆ ดังนั้นเราจะพบว่า การทำสงคราม เป็นแต่เพียงต้องการให้ดินแดนนั้นยอมรับอำนาจของศูนย์กลาง โดยการส่งเครื่องราชบรรณาการหรือส่งเข้าสู่ศูนย์กลาง การทำสงครามในการขยายพระราชอำนาจที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ นี้ ก่อให้เกิด การปะทะกันระหว่างรัฐใหญ่ที่มีความสามารถ รัฐที่พยายามแผ่ขยายอำนาจเหนือดินแดนต่าง ๆ จากลักษณะนี้พบว่าเกิดดินแดนซึ่งอยู่ระหว่างรัฐใหญ่ ๕ รัฐ ที่มีจะถูกอ้างเข้าครอบครองเสมอ และถูกจัดให้เป็นหัวเมืองประเทศราชที่ทองส่งส่วย เช่น อาณาจักรลานนาไทย ในช่วงที่หน้าปกครองอาณาจักรลานนาไทย

¹ แฮร์ เจ. เบนคา, "โครงสร้างประวัติศาสตร์เอเซียอาคเนย์", แปลโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์, จุลสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๐๑), หน้า ๒๒ - ๒๓.

² ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (พระนคร : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔), หน้า ๑.

³ Sao Saimong Mangri, The Padaeng Chronicle..., pp. 121-122.

อยู่ระหว่างพม่าและไทย ซึ่งตั้งโดยและพม่าพยายามอ้างอำนาจทางการ เมือง เทโอะฮอกเวลา
เมื่อใดที่ทัพพม่าอ่อนแอไทยก็ยกขึ้นมาโจมตี และสิ่งที่สำคัญก็คือ คินคานที่อยู่
ในลักษณะดังกล่าวนี้จะพยายามตั้งตัวเป็นอิสระอยู่เสมอ ถ้าหากเกิดความอ่อนแอที่ศูนย์กลางที่อ้างสิทธิเหนือ
คินคานตนอยู่ ดังนั้นจากกล่าวได้ว่า ขอบเขตของรัฐในยุคจารีตเป็นสิ่งที่ยืดหยุ่นได้มีความ
ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับความสามารถของศูนย์กลาง

สิบสองปันนาเป็นรัฐหนึ่งที่ตกอยู่ภายใต้การอ้างสิทธิธรรมของพม่าและจีนการอ้าง
สิทธิธรรมของพม่าและจีน เหนือสิบสองปันนา โดยเข้ามามีบทบาทในการแต่งตั้งเจ้าแผ่นดิน
ปกครองสิบสองปันนา ที่สำคัญและเป็นลักษณะเฉพาะของสิบสองปันนา คือ สิบสองปันนาไม่เคย
พยายามที่จะตั้งตัวเป็นอิสระเลยแต่ยอมรับอำนาจของจีนและพม่า โดยการส่งบรรณาการ
ให้ และเรียกตนเองว่าเป็นรัฐสองฝ่ายฟ้า ซึ่งหมายถึงรัฐที่ยอมรับอำนาจของรัฐใกล้เคียง
ที่เข้มแข็งกว่า และการที่จีนและพม่ายอมรับฐานะการเป็นรัฐสองฝ่ายฟ้าของสิบสองปันนา
เนื่องจากสิบสองปันนาเป็นคินคานที่อยู่ห่างไกลศูนย์กลางอาณาจักรทั้งสอง ทั้งพม่าและจีน
จึงไม่สามารถควบคุมสิบสองปันนาได้เต็มที่ และทำให้สิบสองปันนามีอิสระในการปกครอง
ภายในพอสมควร

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสิบสองปันนาจะยอมรับอำนาจจากจีนและพม่าก็ตาม
แต่สิบสองปันนายังเป็นรัฐที่มีอิสระในตนเอง จักรูปแบบการปกครองของตนเอง และจาก
หลักฐานพบว่า ในการจักรูปแบบของรัฐสิบสองปันนา พบว่าเป็นรัฐที่มีการสร้างรัฐ โดย
อาศัยแนวคิดจากการจักรูปแบบโลกภูมิในพุทธศาสนาเช่นกัน แต่มีอิทธิพลของการจักรูปแบบ
รัฐของจีนปะปนอยู่ด้วย ทั้งนี้เนื่องจากสิบสองปันนาเป็นคินคานที่อยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้
ของจีน และตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของจีนมานาน จีนอ้างว่า ราชสำนักจีนได้รับเครื่อง
บรรณาการจากคนไทยแถบยูนนานมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น (B.C. 206-A.D. 220)¹
จึงเป็นไปได้ว่าสิบสองปันนาจะได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดของจีนอยู่มาก

¹ สุมิตร ปิติพัฒน์, "คนไทยในสิบสองปันนา", หน้า 126.

การจักรราชธานีในฐานะศูนย์กลางของจักรวรรดิ

ในระบบรัฐแบบจารีต ราชธานีจะเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เป็นศูนย์กลางอันศักดิ์สิทธิ์ของอาณาจักร ราชธานีจะถูกตั้งขึ้นโดยอาศัยแนวความคิดของจักรวรรดิอย่างเคร่งครัด คือ มีเขาพระสุเมรุในฐานะของศูนย์กลางของจักรวาล ซึ่งเขาพระสุเมรุนั้นอาจจะใช้เป็นธรรมชาติ หรือจำลองเป็นภูเขาขึ้นเอง หรือมีเขื่อนนั้นก็สร้างวัดหรือวังขึ้นเป็นศูนย์กลางของ จักรวาลแทนเขาพระสุเมรุ วัดหรือวัง หรือเทวาลัยจะเป็นที่บรรจุ หรือเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งที่สำคัญที่สุดภายในอาณาจักร อาจจะเป็นเทวาลัยซึ่งเป็นตัวแทนของเทพกษัตริย์ในแนวความคิดของพราหมณ์ หรือเป็นที่ประทับของกษัตริย์ในรัฐที่นับถือ พุทธศาสนา หรืออาจจะสร้างวัด หรือพระเจดีย์ไว้กลางราชธานี แทนการสร้างวังอยู่ในใจกลางเมือง "... ใต้เศื่อนหกวัน จึงเอาลงฝังในกลางเมืองศรีสัตนาคนหุต ก่อพระเจดีย์เหนือหกข้างตั้งแล้ว..."¹

ในรัฐจารีตที่มีอิทธิพลของแนวความคิดของพุทธศาสนา จะมีการจัดแบ่งเมืองต่าง ๆ ภายในอาณาจักรออกเป็น เมืองคามจำนวนเทพที่แวดล้อมพระอินทร์ ซึ่งประทับอยู่ที่นครสุทนต์ขัณยอกเขาพระสุเมรุ อย่างเช่น พม่า มีการสมมุติกันว่า กษัตริย์จะต้องมีมเหสีใหญ่ 4 คน มเหสีรอง 4 คน ตำแหน่งของมเหสีจะอยู่รายรอบพระราชนิเวศน์เป็นวงกลม ซึ่งเท่ากับเป็นการเน้นบทบาทของกษัตริย์ในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของจักรวาล การจักรระบมตำแหน่งขุนนางก็ใช้จำนวน 4 เป็นหลัก กล่าวคือ

¹ประชุมศิลาจารึกภาคที่ , "จารึกหลักที่ " , พิมพ์ครั้งที่ (กรุงเทพฯ มหานคร: คณะกรรมการพิจารณา และจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2521), หน้า 25.

เสนายศมีอยู่ตำแหน่งสอดคล้องกันกับทั่วโลกลดทั้งสี่ ซึ่งเป็นเทพที่คุ้มครองรักษาทิศ
ตามหลักคติพุทธศาสนา

สำหรับสิบสองพันนานั้นดังที่กล่าวมาแล้วว่าเป็นเขตที่รับอิทธิพลของจีนและ
พม่าอยู่มาก ดังนั้นในการจัดรูปแบบของรัฐจะผสมผสานกันระหว่างแนวความคิดของ
พม่าและจีน เช่น ทิวเลข 12 นั้น หมายถึง วัฏจักรของจักรราศีที่ล้อมรอบตัวภคัตรีย์
หรือดวงอาทิตย์¹ ซึ่งในจักรวรรดิจีนปรากฏว่า จักรวรรดิ Choven แห่งราชวงศ์โจว
ได้แบ่งจักรวรรดิออกเป็น 12 ภูมิภาค² ในการจัดรูปแบบของราชธานียังคงรักษาแนว
ความคิดของระบบจักรวาลไว้อย่างครบถ้วน กล่าวคือ มีการสร้างกำแพงล้อมรอบ สร้าง
เมืองสี่ฐานกลม ประกอบด้วยประตู 32 ประตู "...เมืองเชียงรุ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขง
ตะวันตก หลังเมืองนี้เขาล้อมรอบไม่มี . (เวอ) . . . แดบใหญ่ 2,3 กำบัง เป็นระเบียด
ทุกคืน . (เวอ) . . . สูง (เวอ) สอกหนา 6 สอก ระเบียดคานเหนือ ๆ จกเขา
ทั้ง 2 ข้างมีประตู 12 ประตู เมืองกว้าง 50 เส้น รูปเมืองกลม วัจเจ้าไต่เมืองเชียงรุ่ง
อุปราชตั้งอยู่ในระเบียด ห่างระเบียดประมาณ 30 เส้น..."³

จากทิวเลข 12 นี้ ถู้นำเข้ามาใช้ในการแบ่งเขตของ 12 และใช้ชื่อว่า
"สิบสองพันนา หลี่ฟู้อี้" กล่าวว่าการแบ่งเขตออกเป็น 12 นั้นน่าจะเป็นการแบ่งเขตตาม
การพัฒนาทางการเกษตร⁴ แต่อย่างไรก็ตามการแบ่งเขตเป็นสิบสองเขตนั้นจากหลักฐาน
ที่ปรากฏมาจะเห็นได้ว่าเป็นการแบ่งเขตการปกครองด้วย

การแบ่งเขตเป็นพันนาก่าง ๆ นี้ นิยมกันมากในเขตเมืองทางตอนบน ตั้งแต่
อาณาจักรสุโขทัยขึ้นมา ที่ลานนาไทยก็มีการแบ่งการปกครองเป็นพันนา เช่นกัน

¹Jean Rispaud, *Les noms à éléments numériques des Principautés
Tai;* Journal of the Siam Society 29spt. 2, 1937, p.105.

²เรื่องเดียวกัน.

³จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1207 เลขที่ 26 โยบอกว่าค่ายเมืองพง
เมืองฉ้วน และเมืองเชียงรุ่ง.

⁴หลี่ฟู้อี้, สิบสองพันนา, หน้า 1.

แต่การแบ่งจะแตกต่างกันออกไป กล่าวคือ ในอาณาจักรลานนาไทจะแบ่งเป็นเมืองใหญ่ ในแต่ละเมืองจะประกอบด้วยพัฒนา เป็นหน่วยการปกครองส่วนย่อย ที่ประกอบกันขึ้นเป็นเมือง ซึ่งจะเห็นได้จากแผนที่พระยาแสนพสุสร้างเมืองเชียงแสน "...ก็มักแคว้นเขตแดนเมืองเชียงแสนทั้งหมด มี 32 พัฒนาแล..."¹

แต่ในสิบสองพัฒนานั้นจะแบ่งเป็น พัฒนาค่างๆทั้งหมด 12 พัฒนา ในแต่ละพัฒนาประกอบด้วยเมืองหลายๆเมืองรวมกัน และแต่ละเมืองจะมีเจ้าเมืองเป็นศูนย์กลาง ในพัฒนาหนึ่งจะมีเมืองใหญ่เมืองหนึ่งคอยควบคุมดูแลเมืองเล็กๆภายในพัฒนา

ชื่อของเมืองใหญ่ในแต่ละพัฒนา จะเป็นชื่อเรียกพัฒนานั้นๆด้วย เช่น พัฒนาเชียงตบ เมืองซาง เมืองกลางเหนือ และเมืองบาง ในบรรดาเมืองเหล่านี้ เมืองเชียงตบเป็นเมืองใหญ่ และสำคัญที่สุดคอยควบคุมดูแลเมืองต่างๆ จึงเรียกเขตปกครองนี้ว่า พัฒนาเชียงตบ หรือ พัฒนามือซ้าย มีเมืองฮาย เมืองสูงและเมืองงาก ซึ่งมีเมืองฮายเป็นเมืองใหญ่คอยดูแลและควบคุมเมืองต่างๆ จึงเรียกว่าพัฒนามือซ้าย เป็นต้น

ในจำนวนพัฒนาทั้ง 12 พัฒนา เชียงรุ่งเป็นพัฒนาที่มีความสำคัญ เป็นพัฒนากลางที่เจ้าแผ่นดินประทับอยู่ เป็นเมืองศูนย์กลางการติดต่อระหว่างพัฒนาต่างๆ และเป็นเมืองที่อยู่ในเส้นทางการค้าระหว่าง จีน พม่า เชียงใหม่ ปรากฏหลักฐานว่า พัฒนาค่างๆต้องเสียภาษีเป็นเงินให้แก่พัฒนากลางเมืองเชียงรุ่ง พัฒนาระยะ 1,000 รong และเรียกเกณฑ์คนจำนวน 12 คนด้วย² คำว่า "rong" คงหมายถึงหน่วยมาตราเงินที่ใช้กันอยู่ในสิบสองพัฒนา ในบางครั้งปรากฏเรียกสั้นๆว่า "rong"

ในพงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง ยังมีข้อความถึงการค้าส่งสิ่งของจากเมืองเล็กให้กับเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่ง ดังความว่า "...เมืองบางปีไทน ถวายเจ้าแผ่นดินเมือง 30 บอก แลที่เจ้าเมืองแถบ 40 บอกแล..." และ "...ที่บ้านม่อน ปีไทนถวายเงิน 10 รong กับตั้งพัฒนา 1 ปีไทน ไคร่ถวายฟานตัว 1 กับรุ่งตัว 1 และหัด้า 8 ส่วน เป็นเงิน 8 รong และบ้านหลิมเงิน 3 รong กับหมูเดือนตัว 1 ค่า 6 บาทแลที่สามส่งรูปแล..."³

¹ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 38.

² พงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง, หน้า 9.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 80.

โครงสร้างทางการปกครองของสิบสองปันนา

โครงสร้างทางการปกครองของสิบสองปันนา แบ่งออกอย่างกว้างไ้เป็น 2 ส่วน ดังต่อไปนี้ คือ

1. การปกครองของ เชียงรุ่ง ในฐานะพื้ที่นากลาง
2. การปกครองในพื้ที่นาอื่น ๆ

การปกครองภายในเชียงรุ่งนี้ เจ้าแผ่นดินจะเป็นศูนย์กลางของการปกครองและควบคุมไปทั่ว ขั้วราชการ และขุนนางระดับต่าง ๆ ต่อไปนี้

เจ้าแผ่นดิน

อุปราช

เจ้าเชียงฮ้า

สนามไพร เมือง

เจ้าแผ่นดิน เป็นตำแหน่งสูงสุดในการปกครอง เจ้าแผ่นดินเป็นเจ้าของแผ่นดินทั่วราชอาณาจักร และเป็นเจ้าชีวิตของคนทั้งหมดด้วย

อุปราช เป็นตำแหน่งรองจากเจ้าแผ่นดิน เขาใจว่า เจ้าแผ่นดินเป็นผู้แต่งตั้งตำแหน่งอุปราช เพื่อช่วยเหลือเจ้าแผ่นดินในการปกครอง

ศูนย์วิทยพัชการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เจ้าเชียงฮ้า¹ (เจ้าเชียงขวา) ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของเจ้าแผ่นดินรวมทั้งเป็น
ตัวแทนควบคุมการบริหารแผ่นดิน หรือเป็นประธานแทนเจ้าแผ่นดินในการประชุมของสนาม
ไพร่เมืองและมีหน้าที่ร่างหนังสือคำสั่งของเจ้าแผ่นดินและสั่งราชการแทนพระองค์ อีกทั้ง
ยังเป็นตัวแทนในการรับเรื่องเสนอต่อเจ้าแผ่นดินของเจ้าเมืองต่าง ๆ และประชาชน

สนามไพร่เมือง หมายถึงคณะที่ปรึกษาของเจ้าแผ่นดินและทำหน้าที่ออกกฎหมาย
ด้วย ขุนนางและข้าราชการที่เป็นตัวแทนของเมืองต่าง ๆ รวม 32 คน โดยมีเจ้าแผ่นดิน
เป็นประธานหน้าที่โดยส่วนรวมของสนามไพร่เมือง คือ ร่วมกันพิจารณาตัดสินเรื่องต่าง ๆ
ในกิจการเมืองของตนเองและของรัฐ สำหรับกิจการของรัฐจะมีเจ้าเมืองที่สำคัญ ๆ ร่วม
พิจารณาตัดสินด้วย

ในการจัดตำแหน่งการบริหารการปกครอง ได้จัดตามความสอดคล้องของแนว
ความคิดในการจัดรูปแบบของรัฐคือ จำนวนเลข 4 และ 32 มีบทบาทในการจัดตำแหน่ง
การบริหารการปกครอง กล่าวคือ ตำแหน่งขุนนางที่มีหน้าที่รับผิดชอบในเชิงรุ่งที่เรียกว่า

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ อธิบายว่า เจ้าเชียงฮ้าเป็นตำแหน่งหนึ่งที่อยู่ประจำเมือง
เชิงรุ่ง มิใช่เจ้าเมืองที่ปกครองเมืองเชียงฮ้าที่อยู่ทางทิศใต้ของเมืองเชิงรุ่ง บุรีรับตำแหน่ง
นี้เป็นขุนนางที่สนิทและไวใจใฝ่และมักเป็นคนเมืองเชียงฮ้า แต่ตั้งแต่คนศตวรรษที่ 20 เป็น
ต้นมามากแต่ตั้งชื่อพระวงศ์ที่เจ้าแผ่นดินโปรด โดยไม่จำเป็นต้องเป็นคนเมืองเชียงฮ้าเช่นเดิม
แต่ต้องเป็นคนที่มีความรู้ทั้งภาษาจีนและภาษาไทย เพื่อติดต่อกับชาวลองหรือผู้ว่าการอำเภอ
ที่เป็นชาวจีน บางครั้งตำแหน่งนี้มีบรรดาศักดิ์เป็นพญาแสนเชียงฮ้าเช่นใน พ.ศ. 2389 และ
พญาเชียงฮ้า ตำแหน่งเจ้าเชียงฮ้ามีมาประจำตำแหน่งอยู่เมืองเชิงรุ่ง และที่มาของ
ตำแหน่งนี้เล่าสืบต่อกันมาว่า ครั้งหนึ่งเกิดสงครามใหญ่ภายในเมืองเชิงรุ่ง เจ้าแผ่นดิน
ประชวรอยู่ คนเมืองนี้ได้อุ้มพระเจ้าแผ่นดินหนักด้วยความยากลำบาก จึงแต่งตั้งชาวเมืองนี้
เป็นเจ้าเชียงฮ้าหรือเกาสนามประจำพระองค์ตลอดมา ด้วยเห็นว่าชาวเมืองนี้เป็นคนซื่อสัตย์
และจงรักภักดี ดูรายละเอียดใน, บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ไทยสิบสองพันนา, หน้า 94-95
และ: 248-250 .

"สี่ร้อยค่าน" ซึ่งแบ่งออกตามความรับผิดชอบเป็น 4 คน คือ

- 1. ตำแหน่งร้อยค่านบ้านออก หัวหน้าที่รับผิดชอบด้านการทกข้าว
- 2. ตำแหน่งร้อยค่านบ้านมุข หัวหน้าที่รับผิดชอบด้านการคลัง
- 3. ตำแหน่งร้อยค่านบ้านลอมวัว หัวหน้าที่รับผิดชอบด้านการศึกสงคราม และการสร้างสมเสมีียงอาหาร
- 4. ตำแหน่งร้อยค่านบ้านภาค หัวหน้าที่รับผิดชอบด้านการค้าขาย และดูแลคนต่างถิ่นในตลาด¹

ตำแหน่งสามสิบสองเซจึงหรือพ่อสาม เป็นตำแหน่งที่ทำหน้าที่เป็นผู้แทนเจ้าแผ่นดิน ในการออกตรวจตราความสงบเรียบร้อยตามเมืองต่าง ๆ และจากบันทึกของหมอคอคักในปี พ.ศ.2453 บ่งชี้ว่า พ่อสามมีหน้าที่ให้ความช่วยเหลือดูแลทุกข์สุขแก่ผู้เดินทางที่ไม่ใช่คน ไทลื้อควย

ทั้งสี่ร้อยค่านและสามสิบสองเซจึง หรือพ่อสามต่างก็มีนาประจำตำแหน่งที่มีกรรมสิทธิ์ เฉพาะในขณะที่ยังคงอยู่ในตำแหน่ง ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และคนรับใช้ประจำ (หรือคน เชื้อนเจ้า) ตามประเภทของที่นา

การปกครองในพื้นที่อื่น ๆ นอกจากเมืองเชียงรุ่ง ประกอบด้วยหน่วยการปกครอง ดังต่อไปนี้คือ

เจ้าเมือง ในแต่ละเมืองจะมีเจ้าเมืองทำหน้าที่ปกครอง เจ้าแผ่นดิน เป็นผู้แต่งตั้งพระราชวงศ์ไปปกครอง เจ้าเมืองเมืองใหญ่ จะควบคุมเมืองเล็ก ๆ อีกที่หนึ่ง ตำแหน่งเจ้าเมืองในสิบสองพันนานั้น จะสืบทอดกันตามสายโลหิต และจะต้องได้รับการรับ

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ไทยสิบสองพันนา หน้า 94-95, สุมิตร ปิทธิพันธ์ "คนไทยในสิบสองพันนา," หน้า 128-129, Shigeharu Tanabe, "Guardian Spirit Cults...", p.p I-2., Zheng Lan, Travels Through Xishuangbanna, p.7, Frank M. Leber, Ethnic Groups of Mainland... p.211, และวิลเลียม คริงตัน คอคัก, ชนชาติไทย, หน้า 48 .

รองจากเจ้าแผ่นดินที่เมืองเชียงรุ่ง นอกจากเจ้าเมืองจะมีความผูกพันทางเครือญาติกับเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่งแล้ว ยังมีการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างเจ้าเมืองกับเจ้าเมือง และระหว่างเจ้าเมืองกับเจ้าแผ่นดินโดยการแต่งงาน ทั้งนี้เนื่องจากเหตุผลทางการเมืองภายในสิบสองพันนาที่ต้องการสร้างอำนาจทางการเมืองให้มั่นคงขึ้น นอกจากนี้ วัฒนธรรมประเพณีของชาวไทยลื้อในสิบสองพันนาก็ยึดถือว่าจะต้องแต่งงานกับบุคคลในชนชั้นเดียวกัน จึงมีการแต่งงานในกลุ่มชนชั้นสูงด้วยกันเอง¹

พญาเกา เป็นตำแหน่งรองเจ้าเมืองในเมืองต่าง ๆ มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการพิจารณาความที่เกิดขึ้นในเมือง และร่วมประชุมขุนนางภายในเมืองที่ประชุมขุนนางในเมืองต่าง ๆ จะปรากฏในเอกสารเรียกว่า "ก้วน"²

ก๊วก้วน เป็นตำแหน่งที่ปรึกษาเจ้าเมือง แต่ละเมืองประกอบด้วย ขุนนางข้าราชการ หรือที่เรียกว่าพ่อสาม³

นอกจากนี้ยังมีตำแหน่งพญาหัวสิบ พญาหลวง พญาขาว ซึ่งเข้าใจว่าจะเป็นตำแหน่งของขุนนางที่ควบคุมกำลังไพร่พลในเมืองต่าง ๆ

ในเอกสารบางแห่งระบุว่า ตำแหน่งขุนนางที่มีหน้าที่ควบคุมดูแลไพร่พลในระดับหมู่บ้านต่าง ๆ ตามลำดับคือ แสน พญา และจา

นอกจากนี้ยังมีขุนนางที่มีหน้าที่รับผิดชอบเฉพาะเรื่องเช่น

...แสนแขกหรือพญาแขก	มีหน้าที่รับแขกบ้าน
คนแขกบ้าน	มีหน้าที่เขียนหนังสือ
สี่มบ้านหรือพ่อเมืองบ้าน	มีหน้าที่ไปวประกาศให้ชาวบ้านมาประชุม ⁴

¹ Frank M. Lebar, Ethnic Groups of Mainland..., pp 209-211.

² หลี่ ฟู่ อี้, สิบสองพันนา, หน้า ๘.

³ Shigeheru Tanabe, Guardian Spirit Cults..., p. I และ
หลี่ ฟู่ อี้, สิบสองพันนา, หน้า 102. ,

⁴ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ไทยสิบสองพันนา, หน้า 96.

ข้าราชการในระบอบเก่าที่หมิ่นที่ความคุมกำลังไพร่พล และจักเก็บภาษีอากรใน
ระบอบบ้านต่าง ๆ ปรากฏความสำคัญขึ้นว่า หัวเห็น หัวห้า หัวสิบ หัวห้าสิบ หัวร้อย หัว
พัน หัวหมื่น และหัวแสน

ความสัมพันธ์ระหว่างเชียงรุ่งกับพัฒนาต่าง ๆ

พัฒนาต่าง ๆ ในสิบสองปันนา มีความผูกพันกับเมืองเชียงรุ่งในฐานะที่มีประวัติ
ศาสตร์ร่วมกันในการยอมรับเชื้อสายมาจากพระยาเจิง ผู้สร้างเมืองเชียงรุ่ง ซึ่งเป็น
บรรพบุรุษที่ได้รับการยอมรับความยิ่งใหญ่และอำนาจทางการเมืองในภูมิภาคแถบนี้ นอก
จากนี้ เจ้าเมืองเชียงรุ่งยังเป็นเจ้าเมืองที่จีนและพม่าซึ่งมีอิทธิพลทางการเมือง เหมือภูมิภาคนี้
ได้ให้การรับรองเป็นเจ้าแผ่นดินของสิบสองปันนา หนึ่งในระหว่างพัฒนาต่าง ๆ
กับเมืองเชียงรุ่ง ยังมีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติกันด้วย ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่สร้างความ
ผูกพันในระหว่างพัฒนาต่าง ๆ ให้รวมกันเป็นสิบสองปันนา และยอมรับอำนาจของเจ้า
แผ่นดินที่เชียงรุ่งที่ได้รับการแต่งตั้งจากจีนและพม่า

นอกจากนี้ปรากฏหลักฐานว่า เมืองเชียงรุ่งได้เรียกเก็บภาษีจากเมืองต่าง ๆ
ซึ่งเข้าใจว่าจะอยู่ในรูปของเงิน แรงงาน และสิ่งของจากพัฒนาต่าง ๆ จึงมีความปรากฏ
ในพงสาวดาร เมืองเชียงรุ่งว่า

...ตั้งแต่ปีกตกเป้า สักราชได้ 1191 ด้ว (พ.ศ. 2372) ไปภายหน้า
บ้านเมืองเรา เจ้าช้อยดวงตันนี้ พัฒนาไทน ชวบปี ไทน หื้อออกเงิน
พันรองลง กิ่ง พัฒนา หื้อออก 5 ร้อย รองลง...¹

เข้าใจว่า ในแต่ละพัฒนาจะต้องจ่ายเงินให้เจ้าแผ่นดินที่เมืองเชียงรุ่งเป็นจำนวนเงินพัน
รองลง ถ้าครั้งพัฒนาจะต้องจ่ายเงิน 500 รองลงพร้อมกับแรงงานคน

¹พงสาวดาร เมืองเชียงรุ่ง , หน้า 9 .

การควบคุมกำลังคน

กำลังคน (Man Power) เป็นสิ่งที่สำคัญมากสำหรับผู้ปกครองในรัฐจารีต เพราะกำลังคนนั้น หมายถึงกำลังที่ใช้ในการทำศึกสงครามและเป็นกำลังในการผลิตทางด้านเศรษฐกิจ ผู้ปกครองคนใดที่สามารถครอบครอง "กำลัง" ได้จำนวนมากก็แสดงให้เห็นความมีพระราชอำนาจมาก ฉะนั้นการทำสงครามระหว่างรัฐแต่ละครั้งมักจะนำไปสู่การกวาดต้อนผู้คนกลับไปยังฝ่ายผู้ชนะเสมอ หรือความพยายามในการที่จะวิครอนอำนาจฝ่ายตรงข้ามโดยการบีบคั้นกำลังคนเข้ามาไว้ใต้ครอบครองของตนเองหรือกระจายกำลังของผู้ที่เป็นศัตรู อย่างเช่น กรณีพระเจ้าประสาธทองที่ทรงวิครอนอำนาจขุนนางซึ่งเป็นคู่แข่งทางการเมืองโดยการลคออำนาจและลกดองกำลังที่อยู่ในปกครองลง¹

จากความสำคัญของกำลังคนดังที่กล่าวมานี้ พบว่าได้มีความพยายามในการตรากฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมกำลังคนเพื่อสะดวกในการเกณฑ์แรงงานมาใช้และเพื่อสะดวกในการใช้กำลังไพร่พลในการเป็นกองกำลังแย่งชิงอำนาจยังคงปรากฏอยู่ทั่วไป

สำหรับในสิบสองพันนามีการจัดระเบียบทางสังคมเพื่อควบคุมกำลังคนในแต่ละพันนา มีจุดประสงค์ในการเกณฑ์แรงงานและสะดวกในการเก็บภาษี กำลังคนในสิบสองพันนา แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

โตเมือง หรือไพร่เมือง และคนเขื่อนเจ้า

โตเมือง หรือไพร่เมือง เป็นชนชาติไทลื้อ และเป็นประชากรส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในดินแดนนี้² พวกนั้นนอกจากทำไร่นา ประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองแล้ว ยังมีหน้าที่ที่จะต้องเสียภาษีให้แก่รัฐในรูปต่าง ๆ และถูกเรียกเกณฑ์แรงงานอีกด้วย

ปรากฏหลักฐานว่าพวกโตเมือง จะทำนาที่เรียกว่า นาหมู่บ้าน ซึ่งหัวหน้าหมู่บ้านจะแบ่งที่นาให้คามกำลังการผลิตของครอบครัวหนึ่งๆ ไร่ประโยชน์จากที่นาที่แบ่งนี้

¹ประชุมพงศาวดาร เล่ม 49, "จดหมายเหตุวันวลิต (ฉบับสมบูรณ์)" (พระนคร : คุรุสภา, 2513), หน้า 69-71.

² Shigeharu Tanabe, Guardian Spirit Cults..., p 2.

เหตุที่จัดแบ่งที่นาโดยถือเกณฑ์แบ่งตามกำลังผลิตเป็นสิ่งสำคัญเช่นนี้ ขนาดของที่นาจึงอาจจะเพิ่มขึ้นหรือลดลงได้ และการที่ที่นาหรือที่ดินทั้งหมดเป็นของเจ้าแผ่นดิน คงนั้นพวกไทเมืองจึงไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่นา จะขายหรือนำที่นานั้น ไปให้เขาไม่ได้ มีสิทธิ์แต่เพียงหาผลประโยชน์จากที่นาเท่านั้น และสิทธิ์ในการหาผลประโยชน์จากที่นานั้นจะตกทอดตามสายโลหิตจากพ่อไปหาลูก นอกจากนี้พวกไทเมืองยังไม่สามารถเลิกใช้หรือปล่อยที่นาทิ้งร้างว่างเปล่าโดยพลการ แต่จะต้องแจ้งแก่หัวหน้าหมู่บ้านผู้ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมการเก็บค่านา หรือมีหน้าที่แบ่งที่นาของหมู่บ้านหรือชุมชน¹

เพื่อตอบแทนสิทธิ์ในที่นา พวกไทเมืองจึงต้องมีหน้าที่เสียส่วยค่านาแก่เจ้าแผ่นดิน ตามส่วนผลิตที่ทำไ้ทั้งหมดในแต่ละปี² แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเสียเป็นจำนวนเท่าใด

และในฐานะที่เป็นพลเมืองของสิบสองปันนา พวกไทเมืองยังต้องเสียภาษีอื่น ๆ ให้แก่รัฐในรูปของเงิน และสิ่งของ

ภาษีที่เป็นเงินนี้ พวกไทเมืองจะทำหน้าที่รวบรวมเงินส่งให้แก่รัฐตามจำนวนหน่วยควบคุมกำลังคนที่เรียกว่าหัวสิบ ภาษีที่เป็นเงินรัฐเรียกเก็บเป็นรายปีคงมีความปรากฏในพงศาวดารเมืองเชียงรุ่งว่า

...คังบ้านไซนี้ แลบ้านชายเป็นหัว ๕ แลริมฝ่าย นาทาน หัว และ
ปองกันเป็นหัวสิบ ๑ หือ เขากันเลุกนอยเป็นสิบหัวทาง ๑ แลเงินตก
65 ร่อง แล ตก หัวสิบบ้านไซ บาวชาย ริมฝ่าย นาทาน 6 ร่อง
5 เถ...³

เข้าใจว่าอัตราการเก็บภาษีคงไม่แน่นอนนัก บางหัวสิบรัฐเรียกเก็บในอัตราเงิน 6 ร่อง 5 เถ บางหัวสิบ เรียกเก็บถึง 8 ร่อง เช่น "...คังชานชายนางาง 2 หัวสิบถึง เงินตกห้าสิบโหน 8 ร่อง เป็น 20 ร่อง..."⁴

¹ Frank M. Leber, Ethnic Groups of Mainland..., p 209.

² หลี่ ฟู่ อี้, สิบปันนา, หน้า 57.

³ พงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง, หน้า 14-15.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

ส่วนการเก็บภาษีในรูปส่วนผลผลิตอื่น ๆ อาจจะเป็นผลผลิตที่ชาวไทลื้อผลิตได้ เช่น ฝ้าย ไบซา เกลือ ชิง น้ำมันหมาก หรือ อาจเป็นของป่าที่หายาก ผลผลิตเหล่านี้ พวกไทเมืองจะต้องรวบรวมส่งแก่เจ้าแผ่นดิน โดยรวบรวมเป็นส่วนหนึ่งของเมือง ส่วน เหล่านี้ จะถูกนำส่งเจ้าแผ่นดินในช่วงวันเช้าและออกพรรษา ทั้งนี้ถือเป็นการแสดงความจงรักภักดีต่อเจ้าแผ่นดินทางหนึ่ง พงศาวดารเมืองเชียงรุ่งกล่าวถึงเรื่องนี้ดังนี้

...ครั้นออกวสามาถือคนถวายเจ้าซูปี บ้านหม บ้านหนาคกสูงห้วย ถวายขิงปี 2 พันแล บ้านสอยสาถวายขิง 2 ปีหามแล บานูโน บานูไบหาเขียว บานูไร เองาวากำอัน 1 เช่าเปลี่ยนกั้นแล บานูแหล ส่วยทองสุ 5 อันแล บานูบัว บานูจิ๋ว เป็นชาส่วยปี กับฝ้าย 2 หมันซูปีแล ขยายงบัว ถวายน้ำมันหมาก เข่าปีหมันแล เมืองแร ถวายขิงปีหมัน กับ ฝ้าย 6 รำ ถวายเจ้าแผ่นดินแล...¹

นอกจากนี้พวกไทเมืองตามพื้นที่ต่าง ๆ ยังถูกเรียกเกณฑ์แรงงาน โดยจะถูกเรียกเกณฑ์ แรงงานหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนเข้ามาทำราชการงานหลวงต่าง ๆ เช่น งานสร้างวัด สร้างเหมืองฝาย ถนน สะพาน หรือแม้แต่ศาลาที่พักคนเดินทาง²

การเกณฑ์แรงงานหมุนเวียนมาทำงานดังกล่าว เป็นระยะเวลาครั้งละ 12 เดือน เจ้าเมืองทุก ๆ พื้นที่ มีหน้าที่จัดหาคนตามจำนวนที่กำหนดคือ พื้นที่ละ 12 คน เพื่อมารับ ใช้งานราชการและเจ้าหน้าที่ ก็มีความปรากฏในหลักฐานว่า "...อันรัฐ ประชาไพร่ ไทย... พื้นที่ไหนแลนอกเข้ามาหมุนสมภารหยินเหี้ยทางฟู³ ในพระราชสำนัก ค่วยแท้..."⁴

ทั้งนี้มิใช่ออกเว้นว่า หากไพร่ไทหรือพวกไทเมือง กลุ่มใด ในแต่ละพื้นที่ ถูก เรียกเกณฑ์แล้วไม่สามารถมาเข้ารับราชการได้ ก็อาจจะเสียเงินแทนได้ โดยคิดเป็นอัตรา 1 คน ต้องเสียเงิน 4 ปิ่น (หน่วยของเงินสิบสองพันนา) ต่อ 1 วัน ทั้งนี้ ไม่รวมเงิน ที่ทุกพื้นที่จะต้องเสียแก่รัฐ พร้อมกับคน 12 คน เหล่านี้ ต้องส่งเงินแก่รัฐ พื้นที่ละพัน

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 76-77.

² หลี่ ฟู อี้, สิบสองพันนา, หน้า 11.

³ เข้าใจว่า "หยินเหี้ยทางฟู" หมายถึง การทำงานรับใช้หลวง.

⁴ พงศาวดาร เมือง เชียงรุ่ง, หน้า 7.

รองกลาง "...เยี่ย พันนาโหน ขวบปีโหน หื้อ ออกเงิน พันรองกลาง... คนพันนาโหน
12 คน หั่งนาย... กังคน 12 คน หั่งนาย จักเปลื้องเงินหื้อคัง คนโหน วัน 4
ปี..."¹

นอกจากนี้ พวกไทเมือง ยังถูกเกณฑ์มารับใช้ข้าราชการของจีน ซึ่งเรียกว่า
"จำแชนซัน" และข้าราชการพม่าซึ่งเรียกว่า "จำซิคาย" ที่ถูกส่งมาประจำเมืองเชียงรุ่ง
นั้น ฝ่ายละ 2 คน เป็นเวลา 1 ปี โดยเรียกเกณฑ์ลัดเปลี่ยนกันในแต่ละพันนา²

เงินและสิ่งของที่เก็บได้นี้ เจ้าแผ่นดินจักแบ่งประทานให้แก่ข้าราชการจีนและ
พม่า ที่มาอยู่ประจำเมืองเชียงรุ่งส่วนหนึ่ง ประทานแก่นักดนตรี ศิลปินช่างฟ้อนชาวพม่า
ที่เข้ามาประจำในราชการสำนักส่วนหนึ่ง ส่วนที่เหลือจากนี้อีกจะเก็บสะสมไว้ใช้ยาม
สงคราม ดังมีความปรากฏในหลักฐานว่า

...ในเงินค่าอันเหลือไว้เท่าใด จักไว้จวคแขก แยก อันช่างไปมานั้น
ไว้ชื้อนนำคักทางกิน และชื้อสีเสียด ยาควน พริกเกลือ และคาคิน คานาง
แลจางคนไปกับเจ้าขุนไปเอาการในเมือง 12 พันนา...นอกเสียนั้น
เป็นการช่างงานศึก และชื้อฮอ ลงมาน...³

2.2) คนเขื่อนเจ้า หมายถึงคนรับใช้ภายในวังเจ้าแผ่นดิน เจ้าเมือง
หรือบ้านของขุนนางเป็นประชาชนระดับล่างสุดในสังคม ประกอบด้วยคน ๒ กลุ่มคือ

ก. ยองฮาย เป็นชนชาติอื่นที่ไม่ใช่ชาวไทลื้อ เป็นพวกที่ถูกจับเป็นเชลย
จากสงครามหรือ โจรบุรุษเป็นต้น มักถูกเกณฑ์แรงงานหนักกว่าพวกอื่น ๆ โดยเฉพาะ
ในยามสงคราม⁴

ข. เลกน้อย เป็นชนชาติอื่นที่ไม่ใช่ชาวไทลื้อเช่นกัน ปรากฏหลักฐานว่า
เลกน้อยบางพวกเป็นโหนมาจากแคว, ไทลวงของจากลาว, ไทจ่าจกเมืองม่าวหลวง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ สมมิตร ปิติพัฒน์, คนไทยในสิบสองพันนา, หน้า 128.

พวกเลขน้อยมักจะเป็นพวกโค้เข้ามาสวามิภักดิ์คือเจ้าแผ่นดิน เนื่องจากมีความเคียดแค้นต่าง ๆ ดังที่ปรากฏในพงศาวดารว่า "...นำไปถึงไหนเป็นไท ไ้ไปถึงไหนเป็นข้า..."¹

คนเขื่อนเจ้าทั้ง 2 พวกนี้ ทำงานรับใช้ในวังของเจ้าแผ่นดิน เจ้าเมืองและบ้านขุนนาง² เช่นทำงานบ้าน เลี้ยงช้าง เลี้ยงม้า หรือรับใช้งานทั่ว ๆ ไปแต่ต้องเสียภาษีให้กับรัฐเช่นเดียวกับโตเมือง ดังที่ปรากฏในหลักฐานว่า "...หัวสืบบ้านไซ่ บ้าชาย ชินฝ่ายนาพาน 6 รong 5 เก แลคน หินเหี้ยทางพื้นที่้อเขาไค้อยู่แล เหตุว่าเขาอยู่เวือนหอคำ แล คังเวียกไม้การคอกในคุ่มเวียกหนักการแรงไม้ลำชี การช่าง งานเส็กไค้ชามแล..."³

พวกคนเขื่อนเจ้ามีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากที่นาโค้เฉพาะ นาประจำตำแหน่งของเจ้าแผ่นดิน เจ้าเมือง และพ่อค้า⁴ โดยการเช่าทำกิน เจ้าของที่นาเหล่านี้ จะแบ่งนาออกเป็นประเภทต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในการเกณฑ์แรงงาน หมู่บ้านโค้อยู่ในเขตนาประเภทโค ก็มีหน้าที่รับใช้เจ้าแผ่นดินเจ้าเมืองตามประเภทของนา ซึ่งจัดแบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ตามประเภทงานที่จำเป็นสำหรับวังของเจ้าแผ่นดิน เจ้าเมือง และบ้านของข้าราชการ เช่น พวกที่อยู่ในเขตนาแห่ ซึ่งมีนาแห้วหลวง นาแห้วน้อย นาแห่เลา

¹ พงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง, หน้า 74.

² Shigeharu Tanabe, Guardian Spirit Cult..., หน้า 2.

³ พงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง, หน้า 15.

⁴ นาประจำตำแหน่งเจ้าแผ่นดินเรียกว่านาหลวงเจ้า นาประจำตำแหน่งเจ้าเมืองเรียกว่า น้เจ้า และนาประจำตำแหน่งพ่อค้า เรียกว่านาล้าม ในที่นี้ นาหลวงเจ้า และนาเจ้า เป็นนาที่เจ้าแผ่นดินและเจ้าเมืองมีกรรมสิทธิ์สืบทอดต่อ ๆ กันมา ส่วนนาล้อค้ามีสิทธิในการเก็บผลประโยชน์จากที่นาประจำตำแหน่งเฉพาะเมื่ออยู่ในตำแหน่งเท่านั้น

๖ Shigeharu Tanabe, Guardian Spirit..., หน้า 2.

เป็นต้น¹ ผู้ทำนาประเภทนี้มีหน้าที่ร่วมขยวนแท้ในงานพิธีทางศาสนา นอกจากนี้ยังมีนา
อื่น ๆ เช่น นาพันข้าว นาช่างคำ นาช่างคีเครื่องเจ้าแผ่นดิน มาแขก มาแรงหาย
เป็นต้น²

ซึ่งหมู่บ้านที่ทำนาแต่ละประเภทเหล่านี้ จะเปลี่ยนเวรผลิตกันในทุกหลังคาเรือน
โดยที่เจ้าแผ่นดิน เจ้าเมืองหรือพ่อสามมีที่หักให้ แต่ต้องนำอาหารมาเอง³ หน้าที่ตาม
ประเภทหน้าที่ทำนี้จะสับตามกันไปเรื่อย ๆ จากพ่อถึงลูกหลาน⁴

ในกรณีที่เป็นนาหลวงเจ้า คนเขื่อนเจ้าต้องเสียค่าเช่านาเป็นข้าวโดยคิด
100 นาต่อข้าว 405 หาบบุงหลวง "...รายนานาไหมของ 405 หาบบุงหลวง..."⁵

มีประเด็นว่า ขุนนางหรือข้าราชการที่เป็นเจ้าของที่นาที่ถึงแก่กรรม พวกคน
เขื่อนเจ้าที่รับใช้และทำนาของผู้นั้นต้องช่วยกันออกเงินและผลิตของตนเองเพื่อช่วยใน
การจัดงานศพ เช่น เมื่อเจ้าเชียงใหม่สิ้นชีวิตลง พวกคนเขื่อนเจ้าที่ขึ้นต่อเจ้าเชียงใหม่
ต้องออกเงินร่วมกันเพื่อช่วยจัดงานศพ⁶

เชื่อกันว่า พวกคนเขื่อนเจ้าเป็นชนชั้นที่มีหน้าที่ต้องทำงานหนักที่สุดในสังคม
ของสิบสองปันนา คือ นอกจากจะต้องเสียส่วยให้รัฐเหมือนพวกไทเมืองแล้ว ยังต้อง
รับใช้ในวัง และทำงานหนักอื่น ๆ โดยเฉพาะการหาหญ้ามาเลี้ยงช้างหลวง ม้าหลวง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

² พงสาวการเมืองเชียงใหม่, หน้า 23-33.

³ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ไทยสิบสองปันนา, หน้า 106.

⁴ Zheng Lan, Travels Through Kishuangbanna, p 8.

⁵ พงสาวการเมืองเชียงใหม่, หน้า 42-43.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 45-46.

แต่พวกนี้ได้รับการยกเว้นไม่ต้องถูกเกณฑ์ไปทำสงคราม ดังความปรากฏในหลักฐานว่า
 ...คังบ้านป่าย บ้านคอย บ้านหวาย หัวสียบนี้ เหตุว่าเขาเป็นข้าหน้าข้าง
 หลวงเจ้าหลวงเจ้า แลกฟอ คำท้อเขาออก เงินห้าสียบ ไท่น รong แลเวียกไม้ ให้คุม
 หลวงเจ้าแลเวียกไม้ เวียกหนัก การแรงไม้ หนักล่าชี ไค้ขามชี้แล คังการเสกนี้
 บ่หนีไปแล...¹

การควบคุมกำลังไพร่พล

ในสิบสองพันนา การควบคุมกำลังคนไม่ซับซ้อนเท่าใดนัก คังได้กล่าวมาแล้วว่า
 ผู้ที่มีหน้าที่ควบคุมกำลังคนและจัดเก็บภาษีอากร คือ ข้าราชการชั้นต้น ได้แก่ หัวเห็น หัวห้า
 หัวสียบ หน้าห้าสียบ หัวร้อย หัวพัน หัวหมื่น หัวแสน

ไม่ทราบแน่นอนว่า หัวเห็นจะเป็นหัวหน้าที่ควบคุมกำลังคนเป็นจำนวนเท่าใดใน
 เอกสารระบุแล้ว

5 หัวเห็น	อยู่ในความควบคุมของ	หัวห้า
10 หัว		หัวสียบ
50 หัว		หัวห้าสียบ
100 หัว		หัวร้อย
1,000 หัว		หัวพัน
10,000 หัว		หัวหมื่น
100,000 หัว		หัวแสน ²

เข้าใจว่าหัวเห็นจะเป็นตำแหน่งต่ำสุดในการควบคุมกำลังคน ในระดับครอง/
 ครัวหลาย ๆ ครอบครัว คงจะอยู่ในการควบคุมของหัวห้า ในระดับหมู่บ้านคงอยู่ในการ
 ควบคุมของหัวสียบไปตามลำดับขึ้น ดังปรากฏในพงศาวดารเมืองเชียงรุ่งว่า

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

²ซัง เอินอั้ง, แปลโดย พระพรต จันทโรนาถ การสำรวจของชนกลุ่มน้อยใน
มณฑลยูนนาน, หน้า 299.

...คังหางเล็กน้อยนี้เป็น 9 หัวสิบแฉก คังบ้านไรรี่แฉก แฉบ่าวชายเป็นหัว 5 แฉชิมฝ่ายนาพานหัว 5 แฉปองกันเป็นหัวสิบ 1 หัวเข้ากับแฉกน้อยเป็นสิบหัวแฉ...¹

เช่นที่เมืองเชียงรุ่ง มีหัวสิบเป็นผู้ควบคุม บ้านเชียงต้อ และหัวสิบอีก 1 คน ควบคุม "บ้านเชียงครั่ง"² เข้าใจว่าบ้านเชียงต้อและบ้านเชียงครั่งในเมืองเชียงรุ่งคงเป็นระคับหมู่บ้านที่มีหัวสิบควบคุมอยู่

เมืองบางเมืองก็มีหัวสิบเป็นผู้ควบคุม เข้าใจว่าคงจะเป็นเมืองเล็ก ๆ เช่น บ้านไซ่ บ่าวชาย และชิมฝ่าย จะมีหัวสิบ 1 คน ควบคุมกำลังไพร่พลอยู่ เรียกว่าเมืองของหัวสิบหนึ่ง เป็นต้น³

เมืองบางเมืองก็ปรากฏหลักฐานว่า มีผู้ควบคุมไพร่พลไม่มากนัก แสดงว่าคงเป็นเมืองไม่ใหญ่มากนัก เช่น เมืองตุน มีเพียง 6 หัวสิบ หัวสิบเป็นผู้ควบคุมไพร่พลในเมือง

ระบบควบคุมกำลังคนในสิบสองพันนา ไม่อาจแยกออกจากระบบการถือครองที่ดินของเจ้าขุนนาง และข้าราชการต่าง ๆ ได้ ทั้งนี้เนื่องจากขุนนางและข้าราชการต่าง ๆ จะได้รับพระราชทานที่ดินจากเจ้าแผ่นดิน ขุนนางข้าราชการต้องไ้แรงงานคนจากไพร่พลเมืองในสังกัดหรือจากพวกคนเขื่อนเจ้า ที่ทำงานในนาที่ไ้ใช้พระราชทานนั้น เพื่อให้ขุนนางและข้าราชการไ้ผลประโยชน์จากที่ดินนั้น เป็นการตอบแทนในการที่ขุนนางและข้าราชการทำงานให้รัฐ คงจะเห็นว่า ไ้ไพร่พลเมืองใด อาศัยอยู่ในเขตนาของเจ้าหรือของขุนนางใด ก็ต้องมีหน้าที่ทำงานรับใช้เจ้าขุนนางหรือข้าราชการตามเขตนาที่ตนสังกัดอยู่⁵

เข้าใจว่าในยามสงคราม ไ้ไพร่ทั้งหมดต้องถูกเกณฑ์แรงงานเพื่อทำสงคราม ทั้งนี้ไ้ไ้พิจารณาการควบคุมกำลังคน ในระคับย่อยที่สุดของสังคมไปจนระคับสูง ดังที่กล่าวมาแล้ว ระบบควบคุมกำลังคน ที่เรียกว่า หัว เห็น หัวหน้า หัวสิบ หัวร้อย หัวพัน หัวหมื่น หัวแสน

¹พงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง, หน้า 15.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 10-11.

ความล้าคัมน์นั้น สันนิษฐานว่าจะเป็นการควบคุมกำลังคนแบบทหารด้วย เพราะปรากฏหลักฐานว่าในยามสงคราม เจ้าหัวรอย มีหน้าที่ในการเกณฑ์คนทั้ง "เจ้าแลไพร่" ซึ่งน่าจะหมายถึงคนทุกระดับจะต้องเข้าร่วมในการสงคราม และคนที่ได้รับหมายเกณฑ์ หากหลีกเลี่ยงจะได้รับโทษจากเจ้าแผ่นดิน ดังมีความปรากฏในเอกสารว่า

๖. การช่าง งานศึก แม้ถูกบ้านที่ห้อมมีการชุมแห่งหึ่งมวล ครั้นว่าถูก
 บานเอาอายุกันที่ อักบนอง ซากัยเจ้า พอกับลูก หื้อไตตามหนั่งสี่อัน
 เจ้าหัวรอย สอเคื่อน อยาหื้อไตเหฺลือแท้ ครั้นว่าผู้ใด แลสนเหฺลือแล
 บยอของอาญาพระองคุ เราเป็นเจ้า ปลงทานไว้นั้น ครั้นว่าบุคคลอยู่ใด
 แลสนเหฺลือ แลบยอของอาญา เราเป็นเจ้าปลงทานไว้นั้น หื้อพระยา
 หลวงโตมาไหวสา พระองค์เราเป็นเจ้าแคน จักทรงราชทัณฑ์กรรมหื้อ
 แกบุคคลผู้นั้น ช และ..."¹

สถานะของพระมหากษัตริย์

สิทธิธรรมของพระมหากษัตริย์ในรัฐแบบจารีตนั้น มีความผูกพันอย่างมั่นคงกันแนวความคิดทางศาสนา สิทธิธรรมของพระมหากษัตริย์ อาจเกิดจากการสืบเชื้อสายโดยตรงจากพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อน หรือใช้แนวความคิดทางศาสนาในการสร้างสิทธิธรรม อย่างเช่น ตามแนวความคิดของศาสนาพราหมณ์ อ่างทฤษฎีอวตารในการสร้างสิทธิธรรมของพระมหากษัตริย์ เช่น บทกวีนครกฤตาคมะของชวา เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 กล่าวว่า กษัตริย์ชวาทุกพระองค์ล้วนเป็นปางอวตารของพระศิวะ² ส่วนในแนวความคิดของศาสนาพุทธลังกาวงศ์ แนวความคิดในเรื่องการสั่งสมบารมีธรรมราชา มีอิทธิพลมากในการขึ้นครองราชย์ของพระมหากษัตริย์ บารมีเป็นคำอธิบายสำคัญที่ช่วยให้การขึ้นครองราชย์ของพระมหากษัตริย์ชอบธรรมยิ่งขึ้น บารมี หมายถึงการสร้างสมคุณความดีมาแต่ชาติปางก่อนเพื่อบรรลุเป็นพระอรหันต์ในชาติต่อไป ทศบารมี

¹พงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง, หน้า 17.

²รอเบิร์ต โสน์ เกลเคิน, "แนวความคิดเกี่ยวกับรัฐและสถาบันกษัตริย์ในเอเชียอาคเนย์", หน้า 11.

ซึ่งเป็นการส่งสมบารมีของพระพุทธเจ้า 10 ชาติ กลายเป็นสิ่งที่นำมาอธิบายสำหรับกษัตริย์ ที่ต้องการขึ้นครองราชย์ จากพงศาวดารอยุธยา กล่าวให้เห็นถึงสิทธิธรรมของการครองราชย์ โดยการสืบเชื้อสายที่ถูกต้อง และการส่งสมบารมีมาช้านาน อย่างเช่น ในกรณีสมเด็จพระนารายณ์ เป็นต้น¹

สำหรับในสิบสองพันนานั้น สิทธิธรรมของเจ้าแผ่นดินเกิดจากการสืบเชื้อสายทางสายโลหิตจากผู้เป็นเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่ง ซึ่งอ้างว่าสืบเชื้อสายโดยตรงจาก "พญาเจิง" หรือ "พญาเจื่อง" ในสิบสองพันนา "พญาเจิง" ได้ถูกกล่าวถึงในพงศาวดารของสิบสองพันนาในฐานะเป็นผู้ก่อรูป "สิบสองพันนา" ตลอดเวลา "...พระยาเจิงเป็นเจ้าแผ่นดินห่างไวกัยกับเมืองเชียงรุ่งแล ตั้งแต่ศักราชไค้ 542..."²

พระยาเจิงนี้ดูจะมีความสำคัญและเป็นวีรบุรุษของเมืองต่าง ๆ ใน ลานนาไทย ในลาว ซึ่งตำนานของลานนาไทยกล่าวว่า พระยาเจื่องทรงเป็นกษัตริย์ที่มีความสามารถ และมีความเข้มแข็งอย่างมาก สามารถขยายอาณาเขตออกไปยังดินแดนที่ห่างไกล เช่น ในเขตเมืองของพวกฮ่อ... ท้าวพระยาทั้งหลายมีพระยาอ๋อ ลุ่มฟ้าเป่าพิมานเป็นประธาน ก็แบ่งลายลุ่มลายเจีย (คือตราตั้ง) ไวกัยกับพระยาเจื่องหันแล กระทำราชาภิเษกพระยาเจื่อง..."³ และในวรรณคดีเรื่องท้าวรุ่ง (หรือขุนเจื่องซึ่งเป็นวรรณคดีของทางภาคตะวันออกเฉียงของไทยก็เขียนเป็นโคลงสุคติวีรกรรมของขุนนางเจื่องในการทำสงครามป้องกัน และแผ่ขยายอาณาจักรเงินยาง⁴

ในการสืบสายโลหิตขึ้นครองราชย์สมบัติ โอรสเท่านั้นที่มีสิทธิโดยชอบธรรมและถือเป็นจารีตประเพณีติดต่อกันมานาน ผู้ที่มีเชื้อราชโอรสจะไม่มีสิทธิในการปกครอง ซึ่งจะเห็นได้จากในกรณีของเจ้าหม่อมสุจจวรรณ ที่ต้องสถาปนาเป็นโอรสบุญธรรม จึงจะขึ้นครองราชย์ได้ เหตุการณ์ดังกล่าวนี้เกิดขึ้นเมื่อเจ้าหม่อมมหาวงศ์สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 2344

¹พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ เจิม กับพระจักรพรรดิพงศ์ (จลค) (พระนคร : คลังวิทยา, 2510), หน้า

²พงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง, หน้า 48.

³ตำนานเมืองเชียงใหม่, หน้า 6

⁴จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาคำสยาม..., หน้า 120.

โอรสคือ หม่อมน้อย ก็ขึ้นครองแทน แต่ยังทรงพระเยาว์จึงให้พระปิตุลา คือ เจ้าหม่อม
 มหาวัง ขึ้นสำเร็จราชการแทนในปี พ.ศ.2345 และเมื่อเจ้าน้อยทำผิดจึงถูกจับปลคอออก
 "...หม่อมน้อยตกไปอยู่ในเมืองฮ้อแล้วคึกคกฏท้อฮ้อ ฮ้อจับหนีไป ฮ้อให้มาเอาบุตร
 ภรรยาไปจำไว้เมืองปักกิ่ง..."¹ นอกจากนั้นจีนยังไม่อนุญาตให้โอรสของหม่อมน้อยขึ้น
 ครองด้วย ด้วยเหตุนี้พวกขุนนางจึงยกย่องเจ้าหม่อมสุจจวรรณ (พ.ศ.2379-2392)
 ขึ้นครอง แต่เจ้าหม่อมสุจจวรรณมีศักดิ์เป็นหลานของเจ้าหม่อมมหาวังซึ่งเป็นราชวงศ์
 ที่สืบกันมานาน ดังนั้นเจ้าหม่อมสุจจวรรณจึงต้องสถาปนาตนเองเป็นโอรสบุญธรรมของ
 เจ้าหม่อมมหาวังเพื่อให้ถูกต้องตามจารีตประเพณี "... บัดนี้เจ้าสิบสองพันนาไพร่ไทตั้ง
 มวลขึ้นมาพร้อมกันชุมนุมควิว เอาท้าวจิงตุง (เจ้าหม่อมสุจจวรรณ) อันเป็นลูกเคาเจ้ายายกว้าง
 (เจ้าหม่อมมหาวัง) สมมติให้เป็นลูกเก็บแทนศักดิ์ท้าวทายค้อ(เจ้าหม่อมมหาวัง) รัยยศศักดิ์
 อันเป็นเจ้าแสนหัวฟ้านี้ถูกแมนรับศักดิ์มีดังนี้แล้ว..."

สิทธิธรรมอีกประการหนึ่งของเจ้าแผ่นดินของสิบสองพันนา คือ การยอมรับว่า
 จีนและพม่าเป็นรัฐที่เข้มแข็งกว่า ที่เข้ามามีบทบาทภายในสิบสองพันนามาเป็นเวลาช้านาน
 สิบสองพันนาเป็นรัฐเล็กที่มีเขตแดนอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจีนและทางตอนเหนือ
 ของพม่า ซึ่งในระบบของโลกภูมิตามแนวคิดของรัฐแบบจารีตที่มีการอ้างถึงเขตแดนอัน
 กว้างไกลของอาณาเขตภายในจักรวรรดิอันกว้างใหญ่สิบสองพันนาในฐานะที่เป็นรัฐที่อยู่
 ชายเขตแดนของมหาอำนาจทั้ง 2 จึงหนีไม่พ้นที่จะถูกอ้างสิทธิเสมอว่าเป็นส่วนหนึ่งของ
 จีนและพม่า วิธีการอ้างสิทธิธรรมที่สำคัญของทั้ง 2 มหาอำนาจเหนือสิบสองพันนาก็คือ
 การเข้ามามีบทบาทในการแต่งตั้งเจ้าแผ่นดินปกครองสิบสองพันนา

...ในขณะนั้นตัวข้าผู้นอกลงไปเฝ้าพระมหากษัตริย์เจ้าในเมืองอังวะ
 พระมหากษัตริย์เจ้าในเมืองอังวะ เจาก็ประทานให้อาณาเขตน้อย เป็น
 เจ้าเมืองเชียงรุ่งตามโบราณราชประเพณีแล้วก็โคกล้อมมาถึงเมือง
 เชียงรุ่ง แต่ ๗ จุลศักราช 1213...³

¹ประชุมพงศาวดาร เล่ม 9, หน้า 6.
²พงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง, หน้า 107-108.
³หัตถ์: จดหมายเหตุกรุงเทพฯ 4 จศ. 1214 เลขที่ 22 ใบบอกเมืองน่าน.

เจ้าแผ่นดินที่จีนแต่งตั้งเข้ามาปกครองเชียงรุ่งนั้นมีตำแหน่งเป็น "แสนหวีฟ้า"
"...ท่านหื้อกินเชียงรุ่ง สิบสองพันนา แสนหวีฟ้า แอแทนพ้อ..."¹

ในการแต่งตั้งเจ้าแผ่นดินสิบสองพันนานั้น ทั้งจีนและพม่าพยายามที่จะแต่งตั้ง
จากคนที่ไว้ใจ ซึ่งบางครั้งจะแต่งตั้งคนที่ขยไปอยู่ที่จีนหรือพม่ามาก่อนแล้ว ก็ส่งกลับมา
ปกครอง เช่น เจ้าหม่อมสุจจวรรณ ซึ่งเป็นเจ้าแผ่นดินสิบสองพันนาในปี พ.ศ.2379-2409
พระองค์ไปอยู่ที่จีนและได้ศึกษาหาความรู้จากจีน เช่น ศึกษาวรรณคดีของจีน แล้วกลับมา
ปกครองที่สิบสองพันนา โดยจีนเป็นผู้แต่งตั้ง² เจ้าอร่ามวู อูปราชา ก็ถูกนำไปไว้ที่
เมืองพม่าและถูกส่งกลับมาปกครองสิบสองพันนา โดยการแต่งตั้งของพม่า

...ในปี พ.ศ.2384 เจ้าอังวะให้หม่อมเนมโบขึ้นไปเอาตัวเจ้าอร่ามวูทะเลงไป
เมืองหนาย... และส่งตัวเจ้าอร่ามวูทะเลงและมารคา น้องสาวและนายไพร
300 คน ลงไปอังวะ... ต่อมาอีกสี่ปีคือ ในปีพ.ศ.2388 เจ้าอังวะให้
อนุภิกโกของพม่า นายไพร 150 คน เอาเจ้าอร่ามวูทะเลง มารคาและ
น้องสาวมาส่ง³

และเมื่อใดที่มีการกบฏเกิดขึ้นภายในสิบสองพันนา ทั้งสองมหาอำนาจก็
พยายามจะเข้ามาจัดการปราบปรามเหมือนกับสิบสองพันนาเป็นดินแดนส่วนหนึ่งภายใน
อาณาจักรของตน เช่น ในกรณีของหม่อมน้อยซึ่งจีนแต่งตั้งให้เป็นเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่ง
แต่เกิดมีข่าวลือว่ากบฏ จีนจึงจับบุตรและภรรยาไปเป็นตัวประกันที่ปักกิ่ง ...หม่อมน้อย
ตกไปอยู่เมืองฮ่อ แล้วกบฏต่อฮ่อ ฮ่อจับหนีไปฮ่อให้มาเอาบุตรภรรยาไปจำไว้เมือง
ปักกิ่ง...⁴

นอกจากการที่พม่าและจีนมีบทบาทในการแต่งตั้งเจ้าแผ่นดินปกครองสิบสองพันนา
แล้ว ทั้งสองยังมีบทบาทในการแต่งตั้งเจ้าเมืองอื่น ๆ ร่วมกันเจ้าเมืองเชียงรุ่งด้วย

¹พงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง เล่ม 2, หน้า 8

²So Saimong Mangrai, *The Shan States...*, p

³ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 9 หน้า 9, 14

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 6

...อยู่มาเจ้าอั้งวะให้พญาพิฆวุง คือหนังสือจารด้วยใบลานฉบับ 1 กับ
 ใหญ่คุมตรางา รูปสิงห์ ยืนบนแท่นดวงหนึ่งกับใบไมทองคำ มีประจำ
 ยาม 3 คอก มีสอยสรอย 9 เส้น เป็นสังวาลสำหรับ 1 ช่าง พลาย 1 } 2 ช่าง
 ฟัง 1 }
 มาให้เจ้าฟ้าผอกคำ ให้หนังสือตราทรงนั้นว่า ให้เจ้าฟ้าผอกคำเป็นเจ้า
 ฟาทง..."

...แล้วพระบาทหลวงองค์ถือหนังสือวางตาเลาแย เจ้าเมืองลงกับตราตั้ง
 เจ้าปากกิ่งมาฉบับ 1 กับคุมเอา เสือ บัวกุรมุกไหมทองสีม่วง 2 ตัว
 แพรไม้ไคบักสีเขียว 1 } 2 ตัว
 เหลือง 1 }
 หมวกจิ้งในค้ำกลีบกำมะหยี่สีม่วง 1
 มีไหมแดงทิดจุก บนจุกมีแก้วเขียวเป็นยอด 1
 รองเท้ามีถุงสีชั้น 1

ให้เจ้าฟ้าผอกคำ เจ้าฟ้าปากกิ่ง ทั้งเจ้าฟ้าบวกคำเป็นที่ ลูกขุน ผู้ศาลาเลาแย
 เจ้าเมืองพง ฝ่ายเมืองเชียงรุ่ง หม่อมสุวรรณก็ตั้งเจ้าฟ้าบวกคำ เป็นที่
 เจ้ากรมพระพุทธพระมะวงษาเจ้า...¹

สิบสองพันนาจะยอมรับการ เข้ามามีบทบาทของจีนและพม่าภายในดินแดนของ
 คนคงจะเห็นได้จากการยอมรับว่าฝ่ายพม่าเป็นมารดาและจีนเป็นบิดา ซึ่งคอยปกป้องดูแล
 แลอยู่ "...สมุชชาติเอาหัวเป็นพ่อ เอาถิ่นเป็นแม่..."² และการยอมรับการเป็นรัฐ
 สองฝ่ายฟ้า คือ เป็นส่วนหนึ่งของดินแดนทั้งจีนและพม่าเรียกตนเองว่าเป็นพระมหากษัตริย์
 สองฝ่ายฟ้า³ นอกจากนั้นยังปรากฏหลักฐานจากตำนานในสิบสองพันนา ตระกูลของ
 เจ้าแผ่นดินสิบสองพันนานั้น เป็นลูกของทั้งพม่าและจีน ...ตั้งแต่ศักราชได้ 546 ตัว
 เจ้าแสนหวีฟ้านี้หากตระกูลมีแล ตระกูลเจ้าแสนหวีฟ้านี้มีค่าคนเป็นเจ้าฟ้าวงศ์ตนชื่อ

¹ หมาย. พงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง เลขที่ 18/ง.

² เจ้าหน่อคำ 4 หมื่น นา, "เมืองแซ่" หนังสือพิมพ์พื้นเมืองเรื่องคำ สิบสอง
 พันนาเชียงรุ่ง และเชื้อ เครือเจ้าแผ่นดินแสนหวีฟ้า (ต้นฉบับภาษาไต้อีของเจ้าหน่อคำ
 4 หมื่นนา), (พิมพ์คัด), หน้า 106.

³ พงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง, หน้า 7.

ถ้ายวนันต์ตัวเดียวอย่าแล หากเป็นลูกถ้ายวนันครวตีแลลูกมหากษัตริย์อังวะมหาธรรม
แท้แลหมายสืบมาถึงบัลลังก์นี้แล...¹

การยอมรับอิทธิพลของจีนและพม่า นั้นมิได้จำกัดอยู่แต่ในชนชั้นสูงเท่านั้น หากแต่
ในหมู่ประชาชนก็ยอมรับอิทธิพลของทั้งพม่าและจีน ซึ่งจะเห็นได้จากเพลงขับวันแต่งงาน
ที่เป็นเพลงร้องโต้ตอบกันระหว่างหญิงชาย ซึ่งเป็นเพลงขับว่าด้วยประวัติของเมือง
เชียงรุ่ง กล่าวถึงทั้งจีนและพม่า²

ในรัฐจารีตอื่น ๆ นั้นปรากฏว่าได้ใช้พิธีกรรมบางอย่างในการสร้างสิทธิตระ
ของพระมหากษัตริย์อย่างเช่น พิธีราชาภิเษก ซึ่งเมื่อคืบจากสารของพิธีกรรมแล้ว ดู
ประหนึ่งว่า พระมหากษัตริย์จะมีสถานะเท่าเทียมกับเทพบนสวรรค์ กล่าวคือ ในการทำ
พิธีนี้ พระมหากษัตริย์จะต้องเสด็จขึ้นประทับบนราชบัลลังก์ซึ่งเป็นตัวแทนของเขาพระสุเมรุ
และมีพราหมณ์ล้อมรอบอยู่ พราหมณ์นั้นหมายถึง ท้าวโลกบาลหรือเทพผู้คุ้มครองทิศ

พิธีกรรมอีกอย่างที่มีบทบาทในการสร้างสิทธิตระของพระมหากษัตริย์ก็คือ การ
ได้นำพิณสันตยา ซึ่งหมายถึงการทำสัตย์สาบานต่อผู้ปกครอง³

แนวความคิดในเรื่องธรรมราชาหรือธรรมิกราช กษัตริย์ผู้ทรงธรรมหรือทศพิช-
ราชธรรมที่มีบทบาทอยู่มากในการช่วยเสริมสร้างสถานะภาพของพระมหากษัตริย์ในแนวความ
คิดของศาสนาพุทธลังกาวงศ์ ทศพิชราชธรรม หมายถึงธรรมที่พระมหากษัตริย์ต้องปฏิบัติ
ไตรภูมิพระร่วง ระบุว่า "...ท้าวพระยาทั้งหลายลงตั้งอยู่ในทศพิชราชธรรม..."⁴
คิดดังกล่าวนี้ ปรากฏอยู่ในการปฏิบัติพระองค์ของพระมหากษัตริย์และในพระนามของพระมหา
กษัตริย์ เช่น พระมหาธรรมราชาธิไทย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 52-53.

² บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ไทยสิบสองปันนา, หน้า 142.

³ จิตร ภูมิศักดิ์, โองการแข่งน้ำ..., หน้า 3.

⁴ ไตรภูมิพระร่วงของพระยาธิไทย, (พระนคร : คลังวิทยา 2515), หน้า 110 .

การที่พระเจ้าแผ่นดินในสิบสองพันนาต้องได้รับการแต่งตั้งจากจีนนั้น ทำให้พิธีราชาภิเษกและแนวคิดเรื่องธรรมราชาตลอดจนทศพิธราชธรรมในการสร้างสิทธิธรรมแก่เจ้าแผ่นดินจะไม่มีอิทธิพลในสิบสองพันนาเลย แต่ก็มีพิธีกรรมที่เรียกว่า "พิธีสูมาเจ้าแผ่นดิน" ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มีจุดประสงค์คล้ายกับพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา แต่สาระในการประกอบพิธีนั้นแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา เป็นพิธีที่ต้องใช้พราหมณ์ในการทำพิธี ใช้การสวดที่แสดงถึงอิทธิพลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคมสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ นั้นมีทั้ง ปี ซึ่งเป็นที่นับถือในสังคม เช่น เจ้ายาหลวง เทพและเวทคาในแนวคิดของพราหมณ์และพุทธ เช่น พระวิษณุ พระนารายณ์ พระศิวะ พระอินทร์ เป็นต้น¹ ส่วนพิธีสูมาเจ้าแผ่นดินนั้นทำอย่างง่าย ๆ โดยชาวไทยลื้อทุกหมู่บ้านมาพร้อมกันยูแทนของเจ้าหัวเมือง นำขบวนแห่พระเจ้าแผ่นดินไปยังบริเวณที่ทำพิธีวันแรกและในวันที่ 3 ก็จะมีการรคนำเจ้าแผ่นดินโดยชาวเมือง และยูแทนจากเมืองต่าง ๆ พิธีสูมาเจ้าแผ่นดินนี้จัดขึ้นก่อนงานเข้าพรรษา 3 วัน ทุก ๆ เมืองจะส่งยูแทนอย่างน้อยเมืองละ 2 คน เข้ามาร่วมพิธีที่เมืองเชียงรุ่ง โดยนำเทียนชัยเล่มใหญ่กับข้าวของบรรณาการตามแต่หัวเมือง ใคมีสินค้าชนิดใดขึ้นหน้าชั้นตาก็นำมาถวายเจ้าแผ่นดิน เช่น เมืองลำมิใบชา เกลือสิมเขาว เมืองลงมีชัยยิ่งมาก ก็นำเข้ามาถวาย ในพิธีนี้ท้าวพญาจะเกณฑ์คนไปช่วยกันสร้างปราสาทจำลองขึ้นเรียกว่า "หอเคอ หอจัย" สำหรับเจ้าแผ่นดินประทับอยู่ชั่วคราว การทำพิธีจะทำพิธีทั้ง 3 วัน วันที่ 3 ชาวเมืองและยูแทนจากเมืองต่าง ๆ จะทำพิธีรคนำเพื่อแสดงว่าชาวไทยลื้อในเมืองและในหัวเมืองต่าง ๆ ทั้งแคว้นสิบสองพันนายังจงรักภักดีต่อเจ้าแผ่นดินอยู่ สำหรับน้ำที่ใช้สรงนั้น นำมาจากห้วยลำซารถึง 7 ห้วย และบ่อน้ำถึง 7 บ่อ ซึ่งแล้วแต่หมอปประจำเมืองจะกำหนดว่าเอามาจากบ่อใดทิศใด²

สิทธิธรรมเป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งที่มีบทบาทมากต่ออำนาจของพระมหากษัตริย์ในการปกครองอาณาจักร กล่าวคือ สิทธิธรรมไม่ว่ามาจากเหตุผลโลกก็ตาม จะมีทั้งผลดีและผลเสีย คือมีทั้งส่วนช่วยในการสนับสนุนการขึ้นครองราชย์ และการล้มล้างสถาบันกษัตริย์

¹จิตร ภูมิศักดิ์, โองการแข่งน้ำ..., หน้า 40-45.

²บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ไทยสิบสองพันนา, หน้า 209-211.

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาจกล่าวได้ว่า ประวัติศาสตร์ของรัฐต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประกอบด้วย การแย่งชิงราชสมบัติและการล้มล้างราชบัลลังก์เสมอมา การสร้างสมบารมีขรรจราชากลายเป็นสิ่งที่ใช้อ้างกันอยู่เสมอ เมื่อเกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ เช่น พระเจ้าปราสาททองของพระมหากษัตริย์อยุธยา (พ.ศ. 2172-2199)¹ ขึ้นครองราชย์โดยการแย่งชิงราชสมบัติ และเมื่อพระองค์ประสบผลสำเร็จ พระองค์ทรงพยายามในการสร้างสิทธิธรรมตามแนวความคิดของพุทธศาสนาด้วย เช่น การสนับสนุนพุทธศาสนา และเห็นว่าพระองค์เป็นพระโพธิสัตว์ที่สร้างสมบารมีมานาน² หรือพระเจ้าติโลกราชแห่งอาณาจักรลานนาไทย (พ.ศ. 1991-2031)³ ซึ่งขึ้นครองราชย์โดยการแย่งชิงราชสมบัติจากพระราชนิศา และเมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์แล้วก็พยายามสร้างสิทธิธรรมของพระองค์ขึ้นมาด้วยการอุปถัมภ์พุทธศาสนาในลานนาไทย⁴

ในสิบสองพันนานั้น การแย่งชิงราชสมบัติที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา เกิดจากความพยายามในการอ้างสิทธิธรรมของพม่าและจีนที่จะแต่งตั้งเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่งตามที่ตนเห็นสมควร เช่น พ.ศ. 2379 จีนตั้งเจ้าสุจจะวรมหาราชบุตรเจ้าเมืองเชียงรุ่งในขณะที่ฝ่ายพม่าตั้งเจ้าหน่อคำบุตรชายมหาชานเมืองเชียงรุ่ง ซึ่งก่อให้เกิดการต่อสู้ระหว่างฝ่ายที่สนับสนุนเจ้าสุจจะวรมหาราชและฝ่ายที่สนับสนุนเจ้าหน่อคำ ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่า สิทธิธรรมของเจ้าแผ่นดินในสิบสองพันนาจะขึ้นอยู่กับ การแต่งตั้งจากพม่าและจีนมากกว่าการที่ท้องถิ่นอยู่กับแนวความเชื่อทางศาสนาพุทธลังกาวงศ์เหมือนกับกษัตริย์ในรัฐจารีตอื่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่รับแนวคิดจากศาสนาพุทธลังกาวงศ์

¹ ม.ร.ว. อคิน รัตพันธ์, สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2416), แปลโดย ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข และพระณี สรุงบุญดี (พระนคร : มุฉินวิไลโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2521), หน้า 19-22.

² พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), หน้า 336.

³ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 48 และ 78.

⁴ ชินกาลมาลีปกรณ์ แปลโดย ร.ท.ท.แสง มนวิฑูร (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บำรุง นุกุลกิจ 2518), หน้า 120-122.

สิบสองพันนา : อิทธิพลของพุทธศาสนาลังกาวงศ์

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าได้มีการขยายตัวของพุทธศาสนาลังกาวงศ์เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 และมีบทบาทอย่างมากในรัฐต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะในอยุธยาและพม่า แนวความคิดของพุทธศาสนา ลังกาวงศ์จะถูกปรับให้เข้ากับแนวความคิด การปกครองและความเชื่อของคนในรัฐต่าง ๆ สถาบันกษัตริย์มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่ศาสนาโดยการสนับสนุนองค์กัรสงฆ์ ซึ่งเป็น องค์กัรสำคัญในการเผยแผ่แนวความคิดของพุทธศาสนา ลงสู่ประชาชนชั้นล่าง¹ และในขณะ เดียวกันสถาบันกษัตริย์เองก็ใช้แนวความคิดของศาสนาเข้ามาช่วยเสริมสถานะและบทบาท ของตนเองเพื่อสร้างอิทธิภพส่วนพระองค์

แต่ในสิบสองพันนานั้น ศาสนาพุทธลังกาวงศ์มิได้มีบทบาทมากมายเหมือนรัฐอื่น ๆ แนวความคิดของศาสนาพุทธลังกาวงศ์ มิได้ถูกนำมาใช้ในกลุ่มผู้ปกครองเพื่อสร้างอิทธิภพ เหมือนกับรัฐอื่น ๆ ดังจะได้อธิบายในตอนต่อไป ทั้งนี้เพราะอิทธิภพของเจ้าแผ่นดินของ สิบสองพันนาขึ้นอยู่กับ การได้รับการยอมรับจากจีนและพม่ามากกว่า ฉะนั้นความจำเป็นใน การนำเอาศาสนาพุทธเพื่อสนับสนุนอำนาจของเจ้าแผ่นดินจึงมีน้อย การสนับสนุนศาสนาพุทธ ลังกาวงศ์จึงไม่เข้มข้นมากเท่ากับรัฐอื่น แต่อย่างไรก็ตามแนวความคิดและประเพณีการ ปฏิบัติของพุทธศาสนายังคงมีบทบาทอยู่มาก เจ้าแผ่นดินอยู่ในฐานะเป็นองค์อุปถัมภ์พุทธศาสนา ควบคุมการสร้างวัด และอุทิศที่ดินให้วัดเกี่ยวกับหาผลประโยชน์ ทั้งนี้ตามหลักฐานที่ปรากฏ ในปี พ.ศ. 2372 กล่าวว่า เจ้าแผ่นดินเป็นผู้ถือปณาทินและผู้คนเพื่อสร้างผลประโยชน์ ตลอดจนแรงงานรับใช้และสิ่งสิ่งของบางอย่างให้กับวัด จะเห็นได้ว่า เจ้าแผ่นดินถือปณาทินและผู้คน 3 หมู่บ้าน ในบริเวณที่ตั้งของวัด คือ เมืองเชียงลาน บ้านทุ่ง และกาชขาย

ครั้งว่าอาชญากรรมพระเจ้าแลสร้างบุญ เสียนี้เขี่ย บัวสกโหนดออก เงินร่อยหนึ่ง น้ำ 9 แลเอาไป เป็นอุปัการ อธสาธรรมพระเจ้าแล คำกัไซเป็นของทาน กัไซแล หมายไว้มีฉันนี้ แล.²

¹ดูการเผยแผ่แนวความคิดขององค์กัรสงฆ์ ใน แอวี เจ เบ็นตา, "โครงสร้าง ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์", หน้า 24-25.

²พงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง, หน้า 47.

พระรัตนตรัยซึ่งเป็นหลักสำคัญของศาสนาพุทธก็ยังคงได้รับการเอ่ยถึง "... บุญคุณของแก้วสามดวง..."¹ หรือการกำหนดการทำพิธีสู่มาเจ้ายืนยันที่กล่าวมาแล้วนั้นก็ เป็นอิทธิพลอย่างหนึ่งของศาสนาพุทธ

ส่วนในระดัสามัญชนนั้นแม้ว่าแนวความคิดเกี่ยวกับผีและวิญญาณคุ้มครองจะมีอิทธิพลแน่นอนต่อชีวิตของประชาชนดังกล่าวแล้วก็ตาม แต่แนวความคิดทางพุทธศาสนา ลังการวงศ์ก็จะมีอิทธิพลอยู่มากเหมือนกัน² ซึ่งจะเห็นได้จากประเพณีการบวชเณร หรือ เพลงที่ขับร้องโต้ตอบกัน นอกจากจะเช่นเรื่องของคนฟ้าอากาศ ความอยู่ดีกินดีแล้ว มักจะสอดแทรกปัญหาทางพุทธธรรมลงไปด้วย เพลงเหล่านี้จะเป็นเพลงที่ร้องถามปัญหา และตอบโต้กัน

...ที่คิดว่า มีเอโกสกุโณ นกตัวนั้นเปรียบได้ตั้งเวลา 1 ปี คินสิโสศิระ 3 นั้น ไคแกตุทั้ง 3 จะตะวิปะคามิปิก 24 นั้นไคแก อูโบสก 24 อะดาวิสะติมีเท้า 8 นั้น ฤคุไคยาน 4 เดือน มี 8 อูโบสะตะศีล...³

พบว่าหมู่บ้านใหญ่ ๆ จะมีวัดอย่างน้อย 1 แห่ง⁴ สำหรับในเมืองมีความสำคัญ ทางคานเศรษฐกิจ และเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางการค้า อย่างเช่น เมืองเชียงใหม่ มีวัดอยู่ถึง 18 แห่ง⁵ เมืองลำพูนมีวัด 28 แห่ง และเมืองหลวงมีวัด 18 แห่ง เป็นต้น⁶

นอกจากนี้พบว่าชาวไทลื้อนิยมให้บุตรชายบวชเณรเป็นสามเณร เมื่ออายุยังน้อย ถึงตั้งแต่ 8-10ขวบ และ 15-16ปี ถ้าอกุญมากกว่านี้ไม่นิยมให้บวช เนื่องจากเชื่อว่าเด็กอายุน้อยนั้นจะเป็นผู้วิเศษ?

¹ เรื่องเดียวกัน , หน้า 7

² ฎรายละเอียดเกี่ยวกับการนับถือผีและวิญญาณคุ้มครอง ในบทที่ 1 .

³ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ , ไทยสิบสองปันนา , หน้า 218 .

⁴ Frank M. Leber, Ethnic Groups of Mainland... , p.12 .

⁵ วิลเลียม คริฟตัน, คอคัก, ชนชาติไทย , หน้า 89-90 .

⁶ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ , ไทยสิบสองปันนา , หน้า 258, 458, 542 .

⁷ เรื่องเดียวกัน , หน้า 189-197 .

ดังนั้นอาจจะสรุปได้ว่า สิบสองปันนาเป็นรัฐที่ได้รับแนวความคิดจากศาสนาพุทธลังกาวงศ์ เช่นเดียวกับรัฐอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคจารีต แต่สิบสองปันนามีลักษณะที่แตกต่างกับรัฐอื่น ๆ ในกรณีที่แนวความคิดของพุทธศาสนาลังกาวงศ์ มิได้มีอิทธิพลต่อ ลัทธิอิศร เจ้าแผ่นดินทำหน้าที่เป็นองค์อุปถัมภ์พุทธศาสนา และปฏิบัติตามจารีตของศาสนา โดยมีศักดิ์ว่าเป็นสิ่งสำคัญมากกว่าการปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีของศาสนา

สำหรับในหมู่ของประชาชน การปฏิบัติตามจารีตประเพณีของศาสนาก็มีปรากฏอยู่ในรูปของการสอนศีลธรรมและการทำบุญ

ความสัมพันธ์ของสิบสองปันนากับรัฐข้างเคียง

จากโครงสร้างการเมืองภายในของสิบสองปันนานั้นชี้ให้เห็นชัดเจนว่า ความสัมพันธ์ของพันทาค่าง ๆ ภายในสิบสองปันนารวมกันอยู่อย่างหลวม ๆ เจ้าแผ่นดินไม่สามารถกำหนดกฎใดหากไม่สามารถสร้างพันธมิตรกับพันทาค่าง ๆ ได้ ความร่วมมือกันเพื่อแย่งชิงอำนาจจากส่วนกลาง เช่น เจ้าหม่อมคำพยายามเข้ามาแย่งชิงอำนาจเพื่อเป็นเจ้าแผ่นดิน ก็มีพันทาค่าง ๆ หันมาให้ความช่วยเหลือ

...พระยาหลวงช้าง พระยาหลวงชาญลือไชย พระยาจุมคำ ไปเข้ากับ นายหน่อคำสะยอกเขา นายหน่อคำเป็นเจ้าเมืองเชียงรุ่ง เจ้ารามวุฒิชามของไปซอนไปไวที่กลางป่าไกลเมืองเชียงรุ่งครึ่งวัน...¹

นอกจากนั้นพันทาค่าง ๆ ยังต้องมีพันธะในการส่งภาษีให้กับเจ้าแผ่นดินรวมทั้งรายจ่ายต่าง ๆ นอกเหนือจากภาษี ซึ่งการเรียกเก็บภาษีก็นำให้เจ้าพันทาค่าง ๆ เป็นผู้เก็บส่งมาให้ "...ให้เกณฑ์เอาเงินและสิ่งของกับพวกสิบสองปันนาทั้งปวง..."² แต่ถ้ามหากพันทาค่าง ๆ ไม่ยอมส่งให้ทางเชียงรุ่งก็ไม่สามารถบังคับเก็บได้

¹ประชุมพงศาวดาร เล่ม 9, หน้า 7

²หวัช. พงศาวดาร มัคคี 10 ที่ 121 พงศาวดารเมืองเชียงรุ่งฉบับเรียงปี .

...อุปราชยังเป็นพื้นที่พม่าอยู่อีก 500 จอย ไหมหยาไชยท้าวพระยอเก็บไป
ส่งอีก มหาไชยไม่ยอมเก็บ ...เจ้าเมืองเชียงรุ่งไทกองทัต 3000 ใน
นายพรหมวงศ์ พระยาหลวงประสาธ เป็นนายทัพจะยกลงมา ยกไปโค
สูรบกัณกองทัพนายพรหมวงศ์แตกหนีไป มหาไชยกเขาเมืองเชียงรุ่ง
เจ้าเมืองเชียงรุ่งอุปราชหนีไปอยู่บ้านทวา...¹

ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่าจากโครงสร้างทางการเมืองภายในของสิบสองพันนานั้น
เป็นการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ทางส่วนกลางไม่สามารถครอบครองพันนาต่าง ๆ ได้
อย่างมั่นคง สิ่งที่ช่วยให้สถานะของเจ้าเมืองเชียงรุ่งอยู่ได้ก็คือ การยอมรับอำนาจ
จากจีนและพม่าในการแต่งตั้งเจ้าแผ่นดิน ซึ่งทั้งจีนและพม่าจะคอยให้ความช่วยเหลือ
เสมอมา ถ้าหากเกิดปัญหาภายในสิบสองพันนาจะยกกองทัพเข้ามาช่วยแก้ปัญหาและปกป้อง
เจ้าแผ่นดินที่ตนตั้งขึ้นเสมอ ซึ่งจะเห็นได้จากการขัดแย้งในการแต่งตั้งเจ้าแผ่นดินในปี
พ.ศ. 2385 ที่มี การแต่งตั้งซ้ำซ้อนกัน ทั้งจีนและพม่าก็พยายามปกป้องคนของตน

...พ.ศ. 2385 ฮ่อเมืองลา มีหนังสือมาว่า ไทลงมาทูกจากกับพม่าว่า
ฮ่อไคตั้ง เจ้าสุจจวรรณ เป็นเจ้าเมืองเชียงรุ่ง ฝ่ายพม่าก็ตั้งมาควย
ทำไมจะไ้หนายหนอคำมาเป็นเจ้าเมืองอีกเล่า พม่าว่าเจ้าเมืองฮ่อจะ
โกรธเจ้าเมืองเชียงรุ่ง ไม่ฟังคำบัญชาจึงตั้งนายหนอคำขึ้นมา ฮ่อว่า
ไม่ยอมพม่าก็ว่าไม่ยอมฟัง แลวโคปรักษาทวาพระยาสิบสองพันนาก็ไป
ยอมไ้หนายหนอคำเป็น...²

จากเรื่องของสถานะกษัตริย์ที่กล่าวมาแล้วและตัวอย่างคังที่ยกมานั้นชี้ให้เห็น
ถึงบทบาทของจีนและพม่าภายในสิบสองพันนาอย่างมาก อำนาจของพม่าและจีนในสิบสอง
พันนากลายเป็นสิทธิธรรมของผู้ที่จะปกครองเชียงรุ่ง เช่นกรณีมหาไชยงาคำ ยกทัพลงมา
ที่เชียงรุ่ง เจ้าเมืองเชียงรุ่งหนีไปอยู่บ้านทวา "...มหาไชยงาคำมีหนังสือมาว่าฮ่อไค
ตั้งมหาไชยงาคำเป็นเจ้าเมืองเชียงรุ่งแล้ว..."³

¹ประชุมพงศาวดาร เล่ม 9, หน้า 17.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 9-10 .

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

จากการที่โครงสร้างทางการเมืองของสิบสองพันนารวมกันอยู่อย่างหลวมๆ และการควบคุม
 พันนาทำได้อย่างไม่เต็มที่นั้น ทำให้มีบาง เมืองพยายามตั้งตนขึ้นมาเป็นอำนาจและไม่ยอมรับเมือง เชียงรุ่ง
 เช่น กรณีของ เมืองพง ซึ่งเป็นเมืองที่มีอำนาจค่อนข้างสูงทั้งนี้เพราะภายในเมืองพงอุดมไปด้วยบ่อเกลือ
 และทางส่วนกลางพยายามเข้าไปถือผลประโยชน์ในบ่อเกลือ เช่นในปี พ.ศ. 2389 เจ้าอร่ามวงศ์อุป-
 ราชามีสิทธิผลประโยชน์ในบ่อเกลือเมืองพงนี้ด้วย¹ นอกจากนั้นเมืองพงนี้คงจะมีอำนาจอย่างมากซึ่งจะ
 เห็นได้จากปี พ.ศ. 2391 เจ้าเมืองเชียงรุ่งที่มาพึ่งเจ้าเมืองพง?

อาจกล่าวได้ว่า เมืองพงมีความสำคัญอย่างมากและจากแผนที่พบว่า เมืองพง เป็นเมืองที่อยู่
 ห่างไกลจากศูนย์กลางมาก การควบคุมจากส่วนกลางจึงทำได้ยาก แต่ก็มี ความพยายามอยู่บ้างในการ
 นำเอาสิทธิธรรมจากจีนและพม่าเข้ามาช่วยสนับสนุน กล่าวคือ เจ้าเมืองพงนั้นคงได้รับการแต่งตั้งจาก
 จีนและพม่าด้วยเช่นกัน "...ขอ พม่าและมทาวัง ตั้งมหาไชยเป็นเจ้าเมือง..."³ และไม่พบหลักฐานว่า
 จีนและพม่าแต่งตั้ง เจ้าเมือง อื่นๆเลย

จากสิ่งที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด จะเห็นได้ว่า อำนาจของสิบสองพันนานั้น เป็นอำนาจที่อ้างอิงกับ
 รัฐมหาอำนาจภายนอกคือจีนและพม่าซึ่งคอยช่วยเหลือและปกป้องอยู่เสมอ และด้วยเหตุนี้เองทำให้การ
 สร้างสมอำนาจของสถาบันเจ้าเมืองจึงไม่เกิดขึ้น การทำสงครามหรือเมื่อมีปัญหาต่างๆภายในสิบสอง-
 พันนานั้น พม่าหรือจีนจะยกทัพเข้ามาช่วยเจ้าแผ่นดินเสมอ สำหรับเจ้าแผ่นดินเมื่อมีอำนาจมากพอที่จะ
 ควบคุมเหตุการณ์ต่างๆได้ เจ้าแผ่นดินสิบสองพันนาก็จะหนีไปจากเมือง เชียงรุ่ง อยู่เสมอ จนกระทั่ง
 จีนและพม่ายกทัพเข้ามาช่วยเหลือ "...เจ้าอังวะเกณฑ์พมามารักษา เมืองเชียงรุ่ง 300 คน อยู่
 ๗ วัน 9 5 คำ..."⁴

¹ Francis Garnier, *Voyage d'Exploration en Indo-Chine...*, p.486.

² ประชุมพงศาวดาร เล่ม 9, หน้า 21.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

⁴ ทวญ. จดหมายเทศรัฐกาลที่ 4 จ.ศ. 12-14 เลขที่ 22 แปลในบอกเมืองน่าน.